

Ի. ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ,
ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ – 47

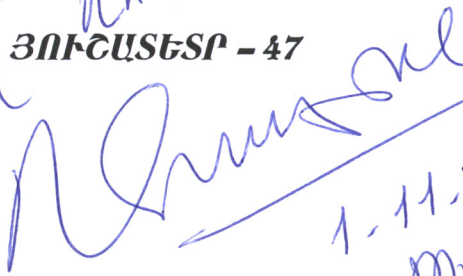
ԱՌԱԳԱՍՏ ԴԷՊՈՒ ԲԱԿԱՍՏԵՂՇՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԹԱՆ – ԻԳՆԱ ՍԱՐԸԱՍԱՆ –
ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ – ԶԱՊԷԼ ԱՍԱՏՈՒՐ (ՍԻՊԻԼ) –
ՊԱՐՈՅՐ ՍԵԻԿ – ԱՏՈՒ ԵԱՐՃԱԿԵԱՆ (ՍԻԱՄԱՆԹՅՈՒ) – ՄԻՍԱԲ
ՄԵԾԱՐԵՆՅ – ԻՌԻԲԷՆ ՍԵԻԿ – ԱՐՏԱՇԸՆ ԶԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Ամսաթիվ
Տար Զարգացում
Զիջեցիկաբան
Երանցիկ արժեքներ
հիշող Արևիկ Արևիկ

ՅՈՒՇԱՍԵՏՐ - 47

1.11.2018
Մ. Շ.

**ԱՌԱԳԱՍՏ՝
ԴԷՊԻ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻԲՆ**

Ռ. ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ - 47

**ԱՌ-ԱԳԱՍՏ՝
ԴԷՊԻ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻԲՆ**

ԻՍԹԱՆՊՈՒԼ

2006

**Որպէս Մուրք
ԵԹԷ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ
ՍՏԵՂԾՈՒԱԾ ՉԸԼԼԱՐ...**

Մեր կեանքէն բան մը կը պակսէ՞ր արդեօք, եթէ ստեղծուած չըլլար բանաստեղծութիւնը՝ որպէս գրական սեռերէն մէկը:

Ոմանց համար, ո՛չ, բան մըն ալ չէր պակսեր: Բանաստեղծութիւնը որեւէ իմաստ կամ կարեւորութիւն չունի անոնց համար: Ասոնք նոյնիսկ իրենց կեանքին մէջ մէկ հատ իսկ բանաստեղծութիւն չեն կարդացած, կամ չեն ալ գիտեր թէ կայ գրական սեռ մը, որ բանաստեղծութիւն կը կոչուի:

Ոմանց համար ալ, այո՛, անտարակոյս շատ բան կը փոխուէր եթէ ստեղծուած չըլլար բանաստեղծութիւնը: Ասոնք գեղեցիկին սիրահար այն անձերն են, որոնք գիտեն թէ իրենց կեանքը շատ անհամ կը դառնար եթէ չըլլար բանաստեղծութիւնը, եթէ չըլլար երաժշտութիւնը, եթէ չըլլար նկարչութիւնը, եթէ չըլլային բնութեան գեղեցկութիւնները, եթէ չըլլային աստղերը երկնքին վրայ, կամ եթէ ամպ մը չթառէր հեռաւոր լեռան մը կատարին վրայ, եթէ երգ մը չհնչէր քովի սենեակէն՝ աներեւոյթ մէկու մը չրթներով: Ասոնց համար բանաստեղ-

ծուլթիւնը վայելք մըն է որ կեանքը կը լեցնէ, ինչպէս որ ինքնին բանաստեղծուլթիւն են բոլոր այն գեղեցկուլթիւնները, որոնցմով բան մը կը շահի ո՛չ թէ մեր մարմինը, այլ մեր հոգին:

Ողջո՛յն կրկին բանաստեղծուլթեան:

Ահա կրկին գրադարանէս վար կը քաշեմ ինը հայ բանաստեղծներ եւ պահ մը կը մտնեմ անոնց մտերմուլթեան մէջ: Պատահաբար ընտրուած բանաստեղծներ են անոնք, որոնք անպայման գեղեցիկ խօսք ու զգայնուլթիւն ունին ինծի փոխանցելու: Կրնայի ուրիշներն ալ ընտրել, կամ պատահաբար ձեռքս դնել մէկուէ կամ միւսին վրայ: Չկայ մէկը որ իր սա կամ նա էջով յուզում չպատճառէ ինծի, կեանքի օրերուս գոյն ու ապրում չչնորհէ: Կը բաւէ որ ես պահ մը առանձնանամ անոնց հետ եւ ականջ տամ անոնցմէ հասնող ձայներու, ինչպէս որ ականջ կուտամ ձայնի մը, որ քովի սենեակէն կը հասնի աներեւոյթ ու մեղամաղձոտ երգիչի մը շրթներէն:

Ողջո՛յն կրկին հայ բանաստեղծուլթեան:

Հայոց ընտիր բանաստեղծուլթեան:

Ես սիրով այդ բանաստեղծուլթիւնը կը բաժնեմ այն գեղասէր մարդոց հետ, որոնք ինծի նման կը մտածեն թէ կեանքը շատ անհամ կը դառնար, եթէ բանաստեղծուլթիւնը ստեղծուած չըլլար:

Ռ. ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ

**ԵԿԷՔ ՍԵՂՍԵՆՔ
ՌՌԻՔԷՆ ՍԵԻԱԿԻՆ ՉԵՌՔԸ**

ԼԵՄԱՆԻ ԱՓԻՆ

Բանաստեղծ Ռուբէն (Զիլինկիրեան) Սեւակ 1907 թուականին, իրիկուն մը, նստած է Զուլիցերիոյ Լեման լիճի եզերքը ու ինքզինք յանձնած է հաճելի այն հովուին, որ կը սահի լիճին հանդարտ ջուրերուն վրայէն: Տեսարանը գեղեցիկ է, զգայնութիւնը՝ բանաստեղծական: Այդ պահուն 22 տարեկան է տակաւին, բժշկական համալսարանի ուսանող է եւ երկու տարի վերջ պիտի վկայուի որպէս բժիշկ:

Բայց բժշկական գիտութիւնները չեն որ լեցուցած են անոր զգայուն ու մարդասէր սիրտը: Անոր սիրտը լեցուն է բանաստեղծական յուզումներով: Եւ հիմա կը յուզուի Լեմանի ջուրերուն նայելով: Թերեւս կը մտածէ իր ապագային մասին, ապագան՝ որ փայլուն պիտի ըլլայ անպայման: Մինչդեռ չի գիտեր թէ հազիւ ութ տարի պիտի կարենայ ապրիլ: Ութ տարի վերջ, 1915, ան Դանիէլ Վարուժաններու ու Սիամանթոններու կողքին պիտի զոհուի այն աղէտին, որ պիտի իջնէ հայ ժողովուրդին վրայ:

Բայց մենք գիտենք որ 1907-ի այդ իրիկունը երջանիկ էր բժշկական գիտութիւններու երիտասարդ ու գեղադէմ ուսանողը, սիրոյ սիրահար բանաստեղծը, որ Լեմանի ջուրերէն կը սպասէր որ անոնք պատմէին իրենց սէրերուն պատմութիւնը: Դեռ երկու տարի առաջ էր որ իր զրիչը առաջին անգամ թաթխած էր բանաստեղծութեան մէջ եւ հիմա Զուլիցերիոյ գեղեցիկ համայնապատկերներուն կը նայէր բանաստեղծի աչքով: Ամէն ինչ բանաստեղծութիւն էր եւ սէր: Սէր՝ գեղեցիկ սեռին նկատմամբ, սէր՝ բնութեան նկատմամբ, սէր՝ մարդուն նկատմամբ, սէր՝ արդարութիւններու ու մարդկային իրաւունքներու նկատմամբ:

Ի՛նչ անուշ է համդարտիկ հովմ իրիկուամ
Մայրամուտի քաղցրիկ շունչովը լեցում.
Ծաղիկները կը մթագնին, կը հեւան,
կը մուսգի թռչնիկին երգը ցնծում:
Ի՛նչ անուշ է համդարտիկ հովմ իրիկուամ:
Ու սիրատարփի մայուածժներում պէս մթին՝
Երեկոյեան կ'իջնէ ստուերը բնֆուշ.
Մեղմ կը հպի լերամ ջուրին մարմանդին,
Երագներու դիւթիչ քողին պէս անուշ:
Բլուրմ ի վար, սէգ ծառերում շուքին քով,
կը ստուերոտի չժնաղ լիճը Լեւանի,
Զնաշխարհիկ պչրուհիի մագանքով
Ափին աւազը կը գգուի, կը շիկնի
Բլուրմ ի վար, սէգ ծառերում շուքին տակ:

Բանաստեղծը իր գրիչը տակաւին չէ թաթխած իր քանի մը գլուխ-գործոցներուն կաղամարին մէջ: Յնցիչ գիւտ մը չկայ վերի տողերուն մէջ, հզօր նկարագրական մը չկայ հոն: Պարզապէս բանաստեղծական ճաշակաւոր նկարագրութիւն մըն է որ կը պարզուի վերի այս տողերուն մէջ: Բայց բանաստեղծին նպատակը արդէն նկարագրել չէ Լեւանին գեղեցկութիւնը: Անոր նպատակն է խօսիլ լիճին ջուրերուն հետ եւ տեսնել թէ սիրոյ ինչ խորհուրդ թաքնուած է լճին ջուրերուն տակ:

Լեւա՛ն, Լեւա՛ն, պատմէ ինձ սիրտդ լռիկ,
Անհում սիրտդ, որ քու ջուրերդ կապոյտ
Կ'ուռնեցնէ ալեակներով համդարտիկ,
Եւ որ սարսուռ կուտայ քու ջիւղ հայելոյդ:
Լեւա՛ն, Լեւա՛ն, պատմէ ինձ սիրտդ լռիկ:

Կը զգանք անշուշտ որ յանկարծ բան մը փոխուեցաւ

քիչ անդին:

Գիտենք թէ բանաստեղծը գեղեցիկ տաղեր պիտի հիւսէ մեզի համար:

ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԱՊՆԵՐԸ

Լեմանի լիճին եզերքն է որ ծանօթացանք տարաբախտ բանաստեղծ Ռուբէն Սեւակին: Նստած էր գետափին ու Լեմանի կապոյտ ջուրերէն կը սպասէր որ անոնք պատմէին թէ որո՞ւ սիրահարած էին: Լիճը թերեւս կը խոսափէր իր գաղտնիքը պարզելէ:

Եւ հիմա դարձեալ հոն է բանաստեղծը, դարձեալ նոյն տեղը նստած է եւ կը նայի ջուրերուն: Բայց այս անգամ ան երանութեամբ կը նայի երկու կարապներու, որոնք դէմ դիմաց կը թափահարեն իրենց ճիւնասպիտակ թեւերը եւ կարծես կը սիրաբանին իրարու հետ, իրարու մօտեցնելով իրենց երկար ու գեղեցիկ վիզերը: Հրաշք մըն է այս, սիրոյ գեղեցիկ պատկեր, որուն վկաներն են շրջապատող լեռները պատկառազողու, ու անոնցմէ ալ աւելի վեր, երկինքը:

Կարապները գեղեցկութեան ու սիրոյ խորհրդանշաններ չէի՞ն արդեօք Ռուբէն Սեւակին համար, որ տակաւին չէր ուզեր յիշել աշխարհի այն անիրաւութիւններն ու անարդարութիւնները, որոնց դէմ այնքան ուժեղ բանաստեղծութիւններ պիտի գրէր երեք տարի վերջ: Չէր ուզեր մտածել մարդուն կեանքը թունաւորող այդ անիրաւութիւններուն մասին, որովհետեւ բժշկական համալսարանի երիտասարդ ուսանողը կ'ուզէր ամէն ինչ խեղդել բնութեան նկատմամբ իր զգացած սիրոյ մէջ:

Եւ կարապները...:

Բանաստեղծ եղէք ու մի կախարդուիք կարապներու հմայքէն:

Գիշեր է լուռ, հանդա՛րտ գիշեր ամառուան,
Մութը պատեր է երկինքը համօրէն.
Հեռուներէն թանի մը լոյսեր միայն
Իրենց ձիւնը վար կը կաթեն յուլօրէն:
Բարձրը, մութին ալքերում մէջ, հեռակայ,
Ժուրաներու ստուերը լուռ կը մրափէ,
Աւելի վեր, արհամարհոտ ու հսկայ
Ալպեաններու սէզ ցակատն է սատափէ:
Ջոյգ ալեփառ շղթաներու դարաւոր,
Օրբանին մէջ ընկողմանած հոլանի՛,
Լեռներու վեհ հուրիներում պէս աղուոր
Կը քնանայ կապոյտ հոգին Լեմանի:

Տէքօը գծուեցաւ արդէն: Մէկ կողմը՝ Ժուրաներու
լեռնաշղթան, միւս կողմը՝ Ալպեանները, այս երկու
«դարաւոր ու ալեփառ շղթաներուն միջեւ» կը քնանայ
Լեման լիճի հոգին, հուրիներու չափ աղուոր հոգին:
Բայց քնացող ջուրին երեսին վրայ շարժում մը կայ:

Հեռուէն

Ճանաչման, փրփուրներու պէս աղուոր,
Քնացող ջուրին երեսին վրայ մեղմօրէն
Երկու կարապ կը սահին լուռ մեմաւոր:
Իրենց մարմինը թմբուշ է, գեղեցիկ,
Իրենց թւերն արծաթակերտ, ձիւնագէս,
Ու մարմարի իրենց վիզը սլացիկ՝
Երազային տանարներու սիւնին պէս:
Կը մօտեման անոնք իրար մեղմօրէն
Ու կտուցնին իրար կուտան ուղղակի,
Այնպէս ինչպէս ո՛չ մի շրթունք տակաւին
Այնքան սիրով չէ մօտեցած շրթունքի:

Կրցա՞նք անդրադառնալ թէ յանկարծ ինչպիսի հոյա-

կայ թոիչք մը առաւ բանաստեղծութիւնը սիրաբանող երկու կարապներու պատկերին ընդմէջէն: Կարապներու սլացիկ երկար վիզերը՝ որոնք երազային տաճարի մը սիւներուն կը նմանին: Եւ անոնց կտուցները՝ որոնք իրարու այնպէս մը կը միանան ինչպէս ոչ մէկ շրթունք միացած է ուրիշ շրթունքի մը:

Ու ճիւղափառ իրենց թւերն կ'առնեն վեր,
կը գալարին իրենց վիզը երկնասլաց,
Այնպէս ինչպէս երկու բազուկ անձնուէր
Այնքան սիրով իրարու չեն գալարուած:
Գիւղերու լոյսը կը ցոլայ հեռուէն,
Վերը շուքը ժուրամերում հեռակայ,
Աւելի վե՛ր Ալպեանները համօրէն,
Աւելի վե՛ր Երկինքը կանգներ է վկայ:
Վարը՝ ինչպէս ջուրին վրայ տրամաբար,
Վեհ պարտքի մը գիտակցութեամբը լեցուած,
Բերան-քերմի, վիզը վզին անբարբառ
Կարապները կը մնան լո՛ւռ, ինչպէս:

Կարծես հարսանեկան պսակ մըն է որ կը կապուի
Լեմանի քնացող ջուրերուն վրայ: Պսակի արարողութիւնն է այս՝ հարսանեկան իրենց շրջագեցստները հագած երկու կարապներու: Ջուրերը կը քնանան, բայց այս երջանիկ արարողութեան արթուն վկաները կան հոն: Նախ՝ ժուրայի լեռները, անկէ վեր՝ Ալպեաններու լեռնաշղթան, իսկ անկէ ալ վեր՝ Երկինքը, բոլոր սէրերու պահապան հրեշտակը: Բայց վկաներէն մէկն ալ ինքն է անշուշտ, բանաստեղծը: Եւ չենք գիտեր թէ անպայման բանաստեղծ պէտք է ըլլանք, որպէսզի մենք ալ կախարդուինք ու քարանանք սիրոյ տարփանքին մէջ կտուց-կտուցի, վիզ-վզի քարացած սա երկու կարապներու գեղեցկութեան դիմաց:

Ռուբէն Սեւակի գրական կեանքը ընդամէնը տասը տարուան կեանք մըն է: Այսինքն ոչինչ մը, եթէ պիտի ընդունինք որ ամէն գրողի ու ամէն արուեստագէտի պէտք է տրուի ստեղծագործական գոնէ քառասուն տարիներու ժամանակաշրջան մը: Բայց այդ տասը տարիները բաւեցին որպէսզի բանաստեղծը մեզի շօշափելի գործ մը թողու ողբերգական պայմաններու մէջ այս աշխարհէն հեռանալէ առաջ: Ու մենք հիմա յարգանքով պիտի մտնենք անոր գրական այդ գործին մթնոլորտէն ներս:

ՄԻԱՆԱԿ Լ ՏՐՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

Տակաւին համալսարանի ուսանող է, փայլուն երիտասարդ, ապագայ բժիշկ, սակայն Ռուբէն Սեւակ իր հոգին կը նմանցնէ անժամանակ թարչամած գարնան տերեւի մը: «Հոգիս» խորագրեալ բանաստեղծութեան մը մէջ է որ կ'ընէ այս տխուր խորհրդածուլթիւնը: Մինչդեռ 22 տարեկան է տակաւին, եւ բախտն ունեցած է Պոլիսէն Չուիցերիա գալու ու Լոզանի մէջ բժշկական համալսարանի դասընթացքներուն հետեւելու: Ինչո՞ւ արդեօք ան իր հոգին կը նմանցնէ կանուխէն թարչամած գարնան տերեւի մը:

Որովհետեւ բանաստեղծները թերեւս չատ ալ անկեղծ չեն, երբ կ'ըսեն թէ դժբախտ են: Դժբախտութեան հոգեբանութիւնը նորաձեւութիւն է չըլանի բանաստեղծութեան մէջ: Պատրուակ մըն է գեղեցիկ ու յուզիչ սողեր գրելու համար:

Հիւանդ տերեւ մը տեսայ կամաչիմ մէջ դաշտերում,
Ի՞նչ աղուոր էր գարումը, փափուկ հովէն օրօրում,
Սիրում խոտերը դաշտիմ, ծաղիկներն ալ
րիւր գոյնով

Կը խնդայիմ լոնլիայմ գաղջ արեւիմ տակ գիմնով:

Բայց գարնայիմ կեմսաւէտ այդ պահիմ մէջ օրօրում,
Հիւանդ տերեւ մը տեսայ, կամաչիմ մէջ

դաշտերում,
Չորցած տե՛րեւ մը նիհար, որ զեփիւռիմ հպումով,
Մեռելամերձ կը դողայ մարգերում մէջ ակնաթով:

Սիրտս անհուն ցաւով լի, ես հեռացայ սգահայ
Մատներու մէջ առի գայմ, ու իր մարմինը նիհար,
Գուրգուրամբով, արցունքով մօտեցուցի շրթումնիս:

Անժամանակ թարշամած գարնան տերեւ մ'է հոգիս,
Ծաղիկներու մէջ կեանքիմ, զեփիւռիմ տակ

Մայիսի,
Ալ ժպտելու անկարող, ան կը դողայ, կը մսի:

Հիւանդ տերեւ մը տեսայ կամաչի մէջ դաշտերում:

Յայտնի է որ բանաստեղծը դաշտերուն կանաչին մէջ
Հիւանդ տերեւ չէ տեսած իրականութեան մէջ: Հիւանդ
տերեւը իր հոգին է: Մնացեալը երեւակայութիւն է:
Ըսելու ձեւ մըն է: Բանաստեղծութիւն ստեղծելու
պատրուակ մը: Եւ այդ բանաստեղծութիւնն ալ պար-
զութեան ու սովորականութեան սահմաններէն ան-
դին չ'անցնիր: Բայց կը մատնէ հոգեվիճակ մը, բա-
նաստեղծին հոգեվիճակը, որ երբեմն մեզի այնքան
կ'օգնէ բանաստեղծը հասկնալու, որքան կ'օգնէ
նոյնինքն բանաստեղծութիւնը:

Եկէք այս բանաստեղծութիւնը կասենք մէկ տարի
վերջ գրուած ուրիշ բանաստեղծութեան մը, որուն
վերնագիրն է «Տրտում ոգի»: Դարձեալ իր հոգին չէ՞
այդ «տրտում ոգին»: Բանաստեղծի տրտում ոգին:

Թափառամու գամբուս վրայ քերթողի,
Տրտում Ոգի - ահա դարձեալ գտայ քեզ,
Հոն ուր քեզի օր մը մեծակ ես թողի,
Քարին վրայ, աղբիւրի մօտ, կը յիշե՞ս:
Մեր հրաժեշտի օրէն ի վեր դուն այսպէ՛ս,
Հեռուն յառած մութ այժերդ սեւածիր՝
Սպասեցիր գամբուս վրայ տրտմապէս,
Ու արցունքիդ լոճիկ ե՛րգը միշտ լացիր:

Կը հասկնանք: Բանաստեղծը օր մը այդ Տրտում Ոգին
Թողուց աղբիւրին մօտ ու հեռացաւ: Հեռացաւ տար-
տամօրէն ման գալով իր երազած ճամբաներուն վրայ,
վերջալոյսի Թռչուններուն պէս տրտում, ու իր վէր-
քերուն ախտաւոր ծաղիկները տարաւ մինչեւ մութ
հորիզոններ: Խոյացաւ տենդահար՝ հոն ուր նիհար
ճառագայթ մը տեսաւ լոյսի, հոն ուր տեսաւ որ սիրոյ
երգ մը կը դողար: Բայց երջանիկ չեղաւ: Ու հիմա...

Ու թեւաբեկ ահա քեզի կը դառնամ
Երջանկութեամ գամբաներէն յետադարձ,
Տրտում Ոգի, հոգիիս միակ քարեկամ,
Դուն իրակամ, դուն մշմարիտ, դո՛ւն անդարձ:
Ձեռներուս մէջ դիր ձեռներդ մահաթոյր,
Ու հողեղէն շրթումքներդ շրթումքիս,
Երակներուս մէջ ինչ շունչդ տրտմարոյր,
Արցունքներուդ քիւրեղիմ մէջ՝ իմ հոգիս...

Բանաստեղծութիւնը դեռ ունի վերջին չորս տողեր:
Բայց զանոնք կարդալէ առաջ պահ մը ողջունենք քեր-
թողական արուեստին ու հոնկէ պոռթկացող զգայնու-
թեան գեղեցկութիւնը: Ողջունենք բանաստեղծին վե-
րադարձը դէպի այն հոգեվիճակը՝ որմէ բաժնուած էր
տարիներ առաջ: Երկու տրտում հոգիներուն երջանիկ

միացումն է այս տրտմութեան մէջ: Իրարու փոխանցուած տաքուկ համբոյր մը:

Եւ ահա այս գեղեցիկ բանաստեղծութեան վերջին չորս տողերը.

Տրտո՛ւմ Ոգի, թեւդ թեւիս գալարում,
Համբոյրի մը անհումիմ մէջ սգաւէտ,
Մեր ցաւերում, արցումքներում, վէրքներում
Պատարագը պիտի տօնենք քեզի հետ:

Բացօթեայ պատարագ արդարեւ, որ տօնակատարութեան մը նման կը մատուցուի աղբիւրին մօտ, քարի մը վրայ, ի յիշատակ ինչ ինչ ցաւերու, արցունքներու ու վէրքերու: Բայց վերջին շեշտը՝ ուրախութեան շեշտ է, տօնակատարութիւն է, որովհետեւ երկու սիրող հոգիներու միացումը ուրիշ ոչինչ է եթէ ոչ ցնծութիւն, նոյնիսկ եթէ այդ երկու հոգիները իրարու կը միանան տրտմութեան ու տառապանքի մթնոլորտին մէջ:

ՔԵՐԹՈՂ ԵՄ ԵՍ...

Արդէն հազիւ թէ երկու կամ երեք տարիէ ի վեր բանաստեղծութիւն կը գրէր, որ Ռուբէն Սեւակ տեսաւ թէ ինչ լաւ տպաւորութիւն կը ստացուէր երբ նոյն տողը վերն ու վարը կը կրկնուէին: Ասիկա իր սեփական գիւտը չէր, իրմէ առաջ ուրիշ բանաստեղծներ ալ քանիցս փորձած էին: Բայց ամէն բանաստեղծ ունէր իր սեփական ձեւն ու ոճը: Նոյն տողը գործածել որպէս բանաստեղծութեան առաջին ու վերջին տող: Կամ նոյն տողերը գործածել իւրաքանչիւր տունի կամ հատուածի առաջին եւ վերջին տողերուն: Ասիկա բանաստեղծական շատ տպաւորիչ թէքնիք մը կը դառնար եթէ գործածուէր ճաշակաւոր կերպով: Թէ՛ կրկնութեան ճամբով

ընթերցողին մտքին մէջ կը քանդակէր բանաստեղծութեան մայր պատկերը, եւ թէ այդ կրկնութեան շնորհիւ որոշ երաժշտականութիւն մը, քնարական շեշտ մը կը ստեղծուէր:

Ռուբէն Սեւակի մօտ այս թէքնիքին առաջին գործադրութիւններէն մէկը կը տեսնենք 1908-ին գրուած «Երգ Երգոց» խորագրեալ բանաստեղծութեան մէջ: Սիրային բանաստեղծութիւն մըն է, քանի որ բանաստեղծը տակաւին չէ սկսած գրել մարդասիրական ու ընկերային հարցերով տառապող իր քանի մը երկարաշունչ ու անմահանալու կոչուած «պոէմ»ները: Սիրային բանաստեղծութիւն մըն է եւ Ռուբէն Սեւակ արդէն բանաստեղծ մըն է որ շատ լաւ գիտէ թէ ինչ կը նշանակէ սիրել:

Երա՞գ, տեսի՞լ, անգոյ ստուե՞ր մ'անհոգի,
Ճառագայթքի, փրփուրի խա՞ղ մը տարտամ:
Քմայապաշտ ծաղի՞կ մ'արդեօ՞ք ցնորքի,
Քու մշուշոտ գիծերուդ ի՞նչ անուն տամ.
Երա՞գ, տեսի՞լ, անգոյ ստուե՞ր մ'անհոգի:

Ահա տպաւորիչ մուտք մը, ուր արդէն վերոյիշեալ թէքնիքը գործադրուեցաւ յաջողապէս: Նոյն տողը գործածուեցաւ որպէս առաջին եւ հինգերորդ տող: Կրկնութիւնը ծանրութիւն մը դրաւ հարցումին վրայ, նաեւ ստեղծեց երաժշտականութիւն մը:

Յաջորդող տողերուն մէջ բանաստեղծը նորութիւն մը պիտի աւելցնէ այս թէքնիքին վրայ: Միշտ չէ, բայց երբեմն կրկնուող տողին մէջ պիտի փոխէ մէկ կամ երկու բառ եւ այս կերպով իմաստի այլազանութիւն ու երաժշտութեան նոր ճայն պիտի շահեցնէ իր բանաստեղծութեան: Ահաւասիկ շարունակենք կարդալ յաջորդ երկու տուները.

Քու կապոյտդ վնիտ, ադուոր ջուրերու
Եթերայիմ անբջամբիմ է համգոյմ.
Ու ինու կարմիրդ Պէնկալեան վարդերու
Երագամած կարմրութեան պէս տժգոյմ.
Գոգն աչքերուդ կապոյտն ունիս ջուրերու:

Արցունքիդ մէջ նայեատներ պար կը դառնան:
Այդ ի՞նչ հեշտամբ որ շրթներուդ մէջ կ'ըմպես.
Շունչդ գիմով է հովերու պէս գարնան,
Ձայնդ տարփոտ՝ աղբիւրներու երգիմ պէս..
Արցունքիդ մէջ նայեատներ պար կը դառնան:

Առաջին տունին մէջ երկու տողերը թէեւ նմանաձայն են, բայց տարբեր բառերով շինուած են, մինչդեռ երկրորդ տունին մէջ նոյն տողն է որ կը կրկնուի: Դարձեալ կարդանք առաջին տունի երկու նախադասութիւնները, զանոնք աւելի պարզացնելով. «Քու կապոյտդ կը նմանի վնիտ ու ադուոր ջուրերու եթերային երագին»: Այս նախադասութիւնը վերջին տողին մէջ պիտի փոխուի. «Աչքերուդ գրկին մէջ ջուրերու կապոյտը կայ»: Իսկ երկրորդ տունին մէջ բան չէ փոխուած, նոյն տողն է որ գործածուած է իբր առաջին ու վերջին տող: Կրնանք ըսել որ կրկնուող այդ առաջին ու վերջին տողերը բանաստեղծութեան բո՛ւն իսկ նպատակն են, իսկ միջանկեալ տողերը բանաստեղծութեան մարմին տուող օգնական սնունդ:

Կը ցատկենք տողերուն վրայէն ու կը կարդանք բանաստեղծութեան վերջին երկու տունները.

Ի գո՛ւր: Հոգիս թաղուիլ կ'ուզէ յուլօրէն
Ստիմբներուդ մտերմութեանը մէջ կոյս.
Ու անութիդ որոշ ծալքերը նորէն

Գիտեմ որ գիս պիտի տանջեմ մի՞նչեւ լոյս...
Քու մէջդ հոգիս թաղուիլ կ'ուզէ յուլօրէն:

Տժգոյն աղջիկ, հիւսիսայգի աչքերով,
Կոպերուդ վրայ ու քիբերուդ մէջ խոնաւ
Այդ ի՛նչ աննառ նրանութիւն, ի՛նչ գորով...
Ո՛չ մէկ արգանդ թեզ պէս հրաշք չծնաւ,
Տժգո՛յն աղջիկ, հիւսիսայգի աչքերով:

Վարուժանեան ու Հեթանոսական տարփանքով գրի
առնուած այս տպաւորիչ բանաստեղծութեան մէջ
Ռուբէն Սեւակ յաջողապէս քանդակած է այն կերպարը
որ իր սիրոյն արժանի է, կամ իր սիրոյն առարկան է:
Բայց այս բանաստեղծութեան մէջ մեզի համար աւելի
գրաւիչ է տալու ձեւը, քան թէ տրուած նիւթը: Եւ
տալու այդ ձեւին դեռ մենք բազմաթիւ անգամներ
պիտի հանդիպինք Ռուբէն Սեւակի բանաստեղծութեան
մէջ: Սեւակը, գոնէ բանաստեղծական ապրումի այդ
առաջին տարիներուն (արդէն քանի՞ տարի ունեցաւ
որ) գերազանցապէս սիրոյ բանաստեղծ է: Արդէն ինքն
է որ կը խոստովանի թէ ազուոր սիրելիի մը կը պարտի,
եթէ բանաստեղծ է:

Օ՛հ, ինչն^{ու} ըսի. «Ալ քերթոյ չեմ ես»
Ի՛նչ դառն հայհոյամբ: Երբ վիճի մը պէս
Սրտիս վրայ կը զգամ գլուխդ ոսկեգէս,
Երբ նրջանկութեան տաղդ ինձ կ'նրգես,
Ո՛հ, ես քերթոյ եմ, քնարի մը պէս
Հրնուամբդ մատիս տակ կը նուագես,
Ու կը գիճովմամ ձայնէդ հրակէզ...
Քերթո՛ղ եմ, աղուոր, զայն կը պարտիմ թեզ:

ԴԷՊԻ Ո՞ՒՐ Կ'ԵՐԹԱՅ ԱՍՊԵՏԸ

Կրկնուած տողերով տպաւորութիւն ստեղծելու թէք-
նիքը Ռուբէն Սեւակին կողմէ յաջողապէս գործածուած
է ուրիշ բազմաթիւ քերթուածներու մէջ եւս: Բա-
նաստեղծը ունի «Ասպետին երգը» խորագրեալ սիրուն
բանաստեղծութիւն մը, որ մէկն է այն բանաստեղ-
ծութիւններէն, զոր պարտաւոր ենք կարդալ՝ եթէ
կ'ուզենք ճանչնալ Սեւակը:

Ճերմակ ձիւն է թամբեր, տեսէ՛ք,
Ոսկի թամբիւն վրայ կանգնած սէգ
Լռիւն կ'երթայ ասպետն, ըսէ՛ք,
Ասպետը սէգ դէպ ո՞ւր կ'երթայ:
Կը խրոխտայ վէս ձիւն՝ կոյսի պէս.
Արշալոյս է, ծաղկի հանդէս,
Հագար թոջներ կ'երգեն անտես,
«Ասպետն, ըսէ՛ք, դէպ ո՞ւր կ'երթայ»:
Հտտուորդներն ո՞ւր են աղուոր,
Ռագմի՞ կ'երթայ ան ահաւոր.
Ոչ, իր սրտէն վիրաւոր,
Ասպետն, ըսէ՛ք, դէպ ո՞ւր կ'երթայ:
Ահա հասաւ ժայռիւն գագաթ,
Դէմքը խախկեց ձեռքով երկաթ,
Խոյացաւ վար ձիւն խանդակաթ,
Ասպետը սէգ՝ մահուան կ'երթայ...:

Մէկ շունչով կարդացինք այս յուզիչ բանաստեղ-
ծութեան ամբողջութիւնը: Ասպետ բառը սիրելի բառ
մըն է մեր բանաստեղծին համար եւ կրնանք մտածել
որ այդ բառին մէջ Սեւակ կը տեսնէ երկու բան. նախ՝
սիրող ու տառապող ազնուական մարդը: Ապա՝ ինքզինք:

Բայց ինչ որ վերի բանաստեղծութիւնը այնքան տպա-
ւորիչ կը դարձնէ ամէն բանէ առաջ, սա «Ասպետը
սէգ դէպ ո՞ւր կ'երթայ» տողն է որ երեք անգամ կը
կրկնուի որպէս հարցում, եւ որ ամէնէն վերջը կը
վերածուի պատասխանի. «Ասպետը սէգ՝ մահուան
կ'երթայ»: Այս տողը հիանալի երաժշտականութիւն
մը կուտայ գողտրիկ քերթուածին: Իսկ այդ երաժշտա-
կանութիւնը ալ աւելի հանդիսաւոր կը դարձնէ
քերթուածին տխուր պատգամը, դէպի մահ երթալու
պատգամը, որ նախախնամութեան տխուր կարգադրու-
թեամբը պիտի դառնայ նոյնինքն բանաստեղծին
ճակատագիրը: Այս բանաստեղծութիւնը գրելէ չորս
տարի վերջ Սեւակ, կարծես իր ճերմակ ձին թամբած,
պիտի երթայ դէպի իր ծննդավայր երկիրը եւ արդէն
գացած պիտի ըլլայ դէպի իր մահը:

Նոյն տխուր մթնոլորտը կրնանք գտնել «Գացող
մարդը» անուն քերթուածին մէջ: Հոս ալ Ռուբէն Սեւակ
կը խօսի իրեն այնքան սիրելի «ասպետ»ին մասին:
Եւ հոս ալ կրկնուող բառերու հրաշալի երաժշտա-
կանութիւն մը կը ցնցէ մեզ.

Ձեմ գիտեր ո՛վ, չեմ գիտեր ո՛ւր
կ'երթայ... հի՛ն-հի՛ն ասպետ մը լուռ,
կ'ըսեն՝ ձիին վրայ տխուր
կ'երթայ շուտ-շուտ, չեմ գիտեր ո՞ւր...
Կը տեսնեմ մեծ շուքն իր միհար
վերջալոյսին, ամպերէն վար,
Սեւ մտոյգիւն վրայ հոգեվար,
Սարին կ'երթայ, չեմ գիտեր ո՞ւր...
Կ'երթայ շուտ-շուտ ու չի տեսներ
Որ ետեւն քիւր կմախքներ
Ալ վագելէն շատ են յոգներ,
Ան կ'երթայ շուտ, չեմ գիտեր ո՞ւր...

Կ'ըսեմ դդեակ մ'ունի աղուոր,
Կամ ուխտ մը սուրբ, սէր մ'հեռաւոր,
Ու հոդ կ'երթայ...: Եւ գիտեմ որ
Տապան մ'ունի, չեմ գիտեր ո՞ւր:

Քիչ մը կանգ առնենք նախ այս բանաստեղծութեան կառոյցին վրայ: Անմիջապէս կը հասկնանք թէ հաճելի երաժշտականութիւն մը կայ սա չորս անգամ կրկնուող «չեմ գիտեր ո՞ւր» հարցումին մէջ: Բայց ատկէ զատ կայ յանգերու գեղեցկութիւն մըն ալ: Առաջին չորս տողերը կը վերջանան «ուր», «լուռ», «տխուր» եւ «ուր» բառերով: Երկրորդ տունին մէջ, առանց որ թերեւս ընթերցողը նշմարէ, նոյն տպաւորութիւնը պիտի գործեն «նիհար», «վար» եւ «հոգեվար» բառերը: Նոյնը երրորդ ու չորրորդ տուներուն մէջ: Բայց այս բանաստեղծութիւնը, բացի երաժշտական իր գեղեցիկ կշռոյթէն, ունի ուրիշ բացառիկ կողմ մը: Նիւթն է այդ: Նիւթն է որ այս քերթուածը դարձեալ կը դարձնէ բանաստեղծին բացառիկ բանաստեղծութիւններէն մէկը: Խորհրդաւոր ու մշուշոտ նիւթ մը, խորհրդաւոր պատկեր մը ասպետի մը դիմազծութեան տակ: Ո՞րն է այն հեռաւոր դղեակը կամ այն սուրբ ուխտը, դէպի որոնց կ'երթայ ասպետը: Ընթերցողին կը մնայ հասկնալ, կամ կռահել, կամ ենթադրել: Բայց այդ բոլորէն դուրս բանաստեղծը կը յիշեցնէ. «Գիտեմ որ ան տապան մը ունի»: Ո՞ւր է այդ տապանը, չի գիտեր, բայց գիտէ որ կայ այդ տապանը: Այսինքն գիտէ որ կայ մահը: Կայ՝ մահը եւ կայ այդ գերեզմանը: Կամ ըսենք՝ հողակոյտը: Հողակոյտ մը՝ որուն տեղը յայտնի չէ:

Նախզգագո՞ւմ: Դիպուա՞ծ:

Բայց մենք առ այժմ կանգ կ'առնենք քերթուածին գեղեցկութեանը վրայ եւ կրնանք ենթադրել թէ ո՞վ

է այն ասպետը, որուն մասին շարունակ կը խօսի քերթողը: Ահա նաեւ «Լուսնակ լոյսով» անուն քերթուածին ասպետը, Սիրոյ Արքան, որ, ըստ հէքեաթի, քարացած է ամէն գիշեր իր սիրածին համար երգ մը երգելով:

Սա ծառիմ տակ րազկատարած
Մարմար լիճ կայ լայնատարած,
Լուսնակ լոյսով լեզու առած
Քարեր հէքեաթ մը կը խօսին:
Ասպետ մ'ամէն վերջալոյսին
Հոն կը սօսէր սիրած կոյսին...

ՈՎ ՈՐ ՉԻ ՍԻՐԵՐ...

Պիտի շարունակենք հիանալ Ռուբէն Սեւակի քնարաշունչ բանաստեղծութիւններուն վրայ, այժմ ընտրելով անոնցմէ երկու շատ գեղեցիկ նմոյշներ, որոնք եւս հիւսուած են կրկնուող տողերու երաժշտականութեամբ: Անոնցմէ առաջինը կոչուած է «Եկուր»:
Սեւակին անմահացած գործերէն մէկն է այդ.

Եկո՛ւր, եկո՛ւր, մամբաներէն անուրջիս
Սրտիս ջահերն այրեցի թեզ ի հանդէս,
Վերջին անցորդ տառապանքի կամուրջէս,
Երգի մը պէս, իրոջ մը պէս, մօր մը պէս
Եկո՛ւր, եկո՛ւր մամբաներէն անուրջիս:

Վարագոյրը արդէն բացուեցաւ շքեղ հանդիսաւորութեամբ: Անուրջներու ու տառապանքներու կամուրջներուն մէջէն կանչուեցաւ վերջին անցորդը, որ պէտք է գայ երգի մը պէս, թրոջ մը պէս, մօր մը պէս: Հիանալի: Եւ տունին առաջին տողը միշտ պիտի կրկնուի վերջին տողին վրայ:

Նկո՛ւր, ես բուկդ եմ, քեզ արժայ ու գերի,
Ես, մեղապարտ անօթը սուրբ համբոյրիդ...
Հեւքս աղօթքի պէս դէմքիդ շուրջ կը դեգերի,
Պաշտամունքիդ ես խնկանօթ միամիտ:
Նկո՛ւր, ես բուկդ եմ, քեզ արժայ ու գերի:

Իւրաքանչիւր տողը գոհար մըն է բանաստեղծական
պատկերի: Բայց գոհար մըն է նաեւ սա կրկնուող
խորհուրդը: Սիրահարը, որ իր սիրածին թէ՛ արքան
է, թէ՛ գերին:

Քու անունովդ պատանքեցիմ ծեր հոգիս,
Քեզ երգելէն արիւնեցան, խենթեցան
Նօթը վերքերն իմ քարունակ սրինգիս,
Սրտիս ճամբուն վրայ մերկ ռոններս այրեցան,
Քու անունովդ պատանքեցիմ ծեր հոգիս:

Պիտի կրկնենք: Իւրաքանչիւր տող գոհար մըն է,
բայց ի՞նչպէս պիտի չցնցուինք սա սրինգի պատկերին
գիմաց: Կարդանք կրկին: Սրինգին եօթը վէրքերը,
այսինքն սրինգին վրայ բացուած եօթը ծակերը արիւ-
նեցան ու խենդեցան շարունակ սիրուած անձին երգը
երգելով: Ո՞վ է որ շարունակ սրինգը կը հնչեցնէ
սիրելիին համար, ո՞վ է որ կը կանչէ իր սիրելին: Եւ
կ'ուզէ որ սիրելին բանայ իր մարմնին ու հոգիին մէջ
թաքնուած բոլոր գեղեցկութիւնները.

Բա՛ց ինձ կարմիր շրթներդ կարմիր վերքի պէս,
Բա՛ց ինձ թեւերդ, յաւերժական քա՛նտ անոյշ,
Բա՛ց ինձ հոգիիդ հրաշքներուն մուտքն անտես,
Ու տուր ինձ հոն անէանալ, լուռ, անյուշ,
Բա՛ց ինձ կարմիր շրթներդ լայն վերքի պէս..
Այս բանաստեղծութիւնը իր աւարտին պիտի հասնի

Հինգ տողերով, որոնք ուժեղ պատգամ մը կուտան մեզի սիրոյ ու կեանքի յարաբերութիւններուն մասին: Կարգալէ վերջ ամբողջ բանաստեղծութիւնը, իրաւունք պիտի ունենանք ըսելու որ ամբողջ բանաստեղծութիւնը գրուած է այդ վերջին հինգ տողերուն համար, մանաւանդ այդ հինգ տողերէն մէկ հատին համար: Կարգանք:

Եկո՛ւր, եկո՛ւր, եկուր սիրեմք կաթոգիմ,
Ով չի սիրեր, պիտի մեռնի առ յաւէտ:
Սէրը պետքն է, երազն է կեանքը կեանքիմ.
Սէրը մահուան մեր անուրջն է արփաւէտ.
Եկո՛ւր, եկո՛ւր, եկուր սիրեմք կաթոգիմ:

Ո՛րն է այն տողը, զոր մենք պէտք է անջատենք ամբողջ բանաստեղծութեան մէջէն, որպէսզի զայն արձանագրենք թուղթի մը վրայ, շրջանակենք ու մեր պատերէն կախենք:

Ով չի սիրեր, պիտի մեռնի առ յաւէտ:

Ասիկա անէծք մըն էր որ կ'իջնէ բոլոր այն դժբախտ հոգիներուն վրայ, որոնք սէր չունին, որոնք սիրել չեն կրնար, որոնք սէրը չեն սիրեր: Եւ որքա՛ն լաւ է որ այդ անէծքը կ'իջնէ անոնց վրայ, եթէ անշուշտ աշխարհի վրայ կան մարդիկ, որոնք սիրել չեն գիտեր, որոնց սրտին մէջ սէր չկայ: Բանաստեղծը կրնար ըսել նաեւ. «Ով որ չի սիրեր, արդէն մեռած է առ յաւէտ»:
Բայց խօսքը ապագային մասին է: Ով որ չի սիրեր, պիտի մեռնի: Անմահանալու իրաւունք չունի, անմահանալու բախտը պիտի չունենայ: Իսկ ան որ կը սիրէ, արդէն իր կեանքը լեցուցած պիտի ըլլայ այն սքանչելի զգացումով, որուն համար արդէն ստեղծուած է կեանքը: Սէ՛րը: Եկուր սիրելիս, եկուր գիրար սիրենք կաթոգին:

Կեանքի մէջ ի՞նչ կայ աւելի իրական, աւելի արբեցուցիչ, աւելի իմաստալից, քան սէրը: Այդ անմեղ ու հրաշագործ սէրը: Եկո՛ւր սիրելիս, բա՛ց ինձի քու կարմիր չրթներդ, հոգ չէ թէ անոնք կարմիր վէրքերու կը նմանին, բա՛ց ինձի թեւերդ, հոգ չէ ես այդ թեւերուդ մէջ պիտի գտնեմ իմ յաւերժական բանտս, բա՛ց ինձի հոգիիդ հրաշքներուն մուտքը, հոգ չէ ես հիմա տակաւին չեմ տեսներ զանոնք: Ես կ'ուզեմ անէանալ, ոչնչանալ, մահանալ քու հոգիիդ խորերուն մէջ: Այսպէ՛ս է միայն որ ես կրնամ անմահանալ: Որովհետեւ, չմոռնանք. .

Ով չի սիրեր, պիտի մեռնի առ յաւէտ:

ԿՈՐՍՈՒԱԾ ՆԱԻԸ

Հիմա եկէք միասնաբար կարդանք Ռուբէն Սեւակի այն երկրորդ քնարաչունչ բանաստեղծութիւնը, որուն մասին խօսած էինք անցեալ անգամ: Ասիկա մեր բանաստեղծին ամենագեղեցիկ քերթուածներէն մէկն է. «Սիրոյ եւ մահուան երգը»: Հոս ալ բանաստեղծութեան իւրաքանչիւր տունը կը սկսի ու կը վերջանայ նոյն տողով: Բայց ամբողջ բանաստեղծութիւնը ունի իմաստի ու մտածումի այնպիտի հարստութիւն մը, որ պիտի ըսենք թէ կրկնութեան այս թէքնիքը շուքի մէջ կը մնայ:

Իմ կեանքս թող աղաչաւոր երգ մ'ըլլայ,
Եղերակամ ու միամիտ, սե՛ւ ողբերգ,
Իմ սիրտս թող անհունիմ մէջ վերք մ'ըլլայ,
Հսկայական ու տխրօրէն ժաղճ վերք,
Իմ կեանքս թող աղաչաւոր երգ մ'ըլլայ..:

Ինչո՞ւ այսքան տխուր շունչով մը սկսաւ բանաստեղծը, ինչո՞ւ ուզեց որ «սեւ ողբերգ» մը ըլլայ իր այս երգը: Թող ինք պատասխանէ.

Ես կը սիրեմ իմ տրտմութիւնս դիւթական,
Իմ տրտմութիւնս աստուածներու ցաւիմ պէս,
Քոյր, սրտիս մէջ ի՛նչ խաւարներ, վիհեր կան,
Զոր նայուածքովդ կ'ոսկեգօծես ու կ'օրհնես,
Ես կը սիրեմ իմ տրտմութիւնս դիւթական:

Արդէն չկայ բանաստեղծ մը որ չսիրէ տրտմութիւնը: Տրտմութիւնն է որ բանաստեղծական է, այլ ո՛չ թէ ուրախութիւնը: Եւ պիտի չզարմանանք տեսնելով որ Ռուբէն Սեւակն ալ կը սիրէ տրտմութիւնը, «իր» տրտմութիւնը, «Իր», ստացական ածական, որ մեզի կը յիշեցնէ թէ ամէն բանաստեղծ ունի ի՛ր սեփական տրտմութիւնը: Եւ այդ տրտմութեան մթնոլորտին մէջէն է որ բանաստեղծը կոչ կ'ընէ իր խորհրդաւոր սիրածին, զոր «Քոյր» կ'որակէ.

Եկո՛ւր ինծի, լուսնակիմ պէս գեղեցիկ,
Եկուր ինծի, լո՛յս ու ցնծում հեւալով
Քու արծաթի շողերուդ մէջ սլացիկ
Լուսաւորէ աւերակներս լալո՛վ,
Ես Մահն եմ, ե՛կ ինձ կեանքիմ պէս գեղեցիկ..:
Միայն այս տունին մէջ է որ առաջին տողը փոխւեցաւ վերջին տողին մէջ: Փոքրիկ խաղ մը, որուն դիմեր է բանաստեղծը աւելի ցնցիչ դարձնելու համար այն տրամերգութիւնը, որ կը ներկայացուի սրտին խորը: Կ'ընդունինք որ գեղեցիկ են տրամերգութեան պատկերները: Միբուսած անձը կը կանչուի որպէս լոյս մը որ պիտի լուսաւորէ բանաստեղծին ներքին աւերակները:

Իմ կեանքը թող առուիմ երգիմ պէս ըլլայ
Ու երգս անուանդ կրկնումն ըլլայ թող յաւերժ,
Իմ կեանքս թող մո՛ւթ ջրվէժի պէս ըլլայ,
Ու դէպի քեզ անկում մ'ըլլայ գահավէժ,
Իմ կեանքս թող առուիմ երգիմ պէս ըլլայ:
Ես կը սիրեմ երկու աչերդ վիհի պէս,
Ուր խաւարմեր կը փոթորկիմ մոլեգիմ,
Երկու աչերդ՝ աստուածներու սկիհիմ պէս,
Տուր ինձ անոնց մէջ սրբացնել իմ հոգիմ,
Ես կը սիրեմ երկու աչերդ վիհի պէս...

Պահ մը մեր մտքին մէջ կրկնենք երկու գեղեցիկ պատկերները, որոնք կը պոռթկան այս երկու տուներուն մէջէն: Առաջինը այն երգն է, որ առուի մը պէս կը հոսի ու անվերջ կը կրկնէ իր սիրածին անունը, ապա ջրվէժի մը նման գահավիժօրէն կը թափի իր սիրելիին ջուրերուն մէջ, որպէսզի միանայ անոր ու հալի անոր մէջ: Երկրորդը իր սիրելիին աչքերուն մէջ աստուածներու երկու սկիհներ տեսնելու ու այդ սկիհներուն մէջ իր հոգին սրբացնելու աղաչանքն է:

Եւ հիմա կարդանք այս պատկերալից քերթուածին վերջին երկու տուները, որպէսզի յստակ կերպով լսենք «սիրոյ ու մահուան երգը» զոր կ'ուզէ հնչեցնել բանաստեղծը.

Եկո՛ւր ինձի, քեզ կ'ըղձայ շունչս անգոր,
Եկո՛ւր, ես մութ քաներ պիտի քեզ ըսեմ
Սիրոյ պէս քաղցր ու Մահուան պէս հգոր,
Գերեզմանիս լացող սիւքիմ պէս նսեմ,
Եկո՛ւր ինձի, քեզ կ'ըղձայ շունչս անգոր:
Իմ կեանքս թող կորած մաւուն պէս ըլլայ,
Շունչդ ուռեցնէ ծեր առագաստս անահ.
Մի՛, մի՛ լսեր յոգնած հոգիս որ կուլայ,

Տա՛ր գիս Սիրոյ կղզիներէն դէպի Մահ,
Իմ կեանքս թող կորած մաւռն պէս ըլլայ...:

Գործածուած յանգերը քիչ մը բռնազբօսի՞կ են, կամ մահուան գաղափարին շուրջ դեգերելու ցանկութիւնը քիչ մը չափազանցեա՞լ է, մեզի համար կարեւոր չէ, որովհետեւ մենք խորհրդանշական շատ բան կը գտնենք այն «մութ բաներ»ուն մէջ որոնք բանաստեղծին կողմէ պիտի ըսուին սիրելի էակին, եւ որոնք թէ՛ Սիրոյ չափ քաղցր, թէ՛ Մահուան պէս հզօր են: Բայց ցնցիչ կերպով տպաւորիչ է վերջին պատկերը, որուն մէջ բանաստեղծը կ'ուզէ որ իր կեանքը դառնայ կորսուած նաւ մը, որուն առագաստները պիտի ուռին միայն իր սիրածին շունչովը: Եւ այդ կորսուած նաւը պիտի երթայ Սիրոյ կղզիներէն դէպի մահ:

Ռուբէն Սեւակ այս բանաստեղծութիւնը գրած է 1912-ին: Արդէն բժիշկ է: Ամուսնացած է ու խենդի պէս կը սիրէ իր գերմանացի կինը, Եաննին: Բայց չի գիտեր որ հազիւ երեք տարի ունի ապրելիք: Բան մը զինքը կը կանչէ դէպի մահ, դէպի նահատակութիւն: Բան մը որ զինքը կորսուած նաւու մը նման Սիրոյ կղզիներէն պիտի տանի դէպի Մահ:

ՎՏԱԿԻ ՄԸ ՆՄԱՆ

Սիրոյ կղզիներէն դէպի Մահ: Յիշենք որ վերջին անգամ մեր բանաստեղծը ուզած էր որ իր կեանքը դառնայ կորսուած նաւ մը, որուն առագաստը պիտի ուռէր սիրելիին շունչովը եւ որ սիրոյ կղզիներէն պիտի երթար դէպի Մահ: Դէպի մահ աճապարելու, դէպի մահ վազելու յաճախանք մը կայ Ռուբէն Սեւակի բանաստեղծութիւններուն մէջ: Տխուր է այդ թէման,

բայց բանաստեղծական հրաշալի թէմա է, որ շատ բանաստեղծներու նման, վարպետօրէն գործածուած է նաեւ Ռուբէն Սեւակի կողմէ: Բայց հիմա եկէք միասնաբար կարդանք «Ցնծուն մահ» խորագրեալ սիրուն բանաստեղծութիւն մը, որուն հրաշալի երաժշտականութիւնը մեզի մոռցնել պիտի տայ թէմային տխրութիւնը, նաեւ բանաստեղծութեան մէկ երկու թոյլ կողմերը: Կարդալու ընթացքին, պէտք է որ ուշադրութիւն ընենք այն գեղեցիկ ու գեղահունչ յանգերուն, զորս գտած է քերթողը տողերու վերջաւորութեան: Հո՛ն է երաժշտութեան գաղտնիքը.

Քերթողն ըսաւ. «Անո՛ւշ վտակ,
Շիւղերու տակ, ցիւղերու տակ
Ո՞ւր կը վազես աննպատակ...
Վարդեր կուլան շուրթիդ վերել,
Սէզեր կուտան Քեզ թիւր քարել,
Քե՛զ կը կանչեն ծաղիկ, տերել...
Լուսնակի ցոլքը ծոցդ առած,
Դաշտերու մէջ լայնատարած
Ո՞ւր կը վազես դուռն շուարած..
Կեանքդ արդէն կարճ է, ա՛յ վտակ,
Մի՛, մի՛ վազեր, ծովն անյատակ
Պիտի թաղէ Քեզ ալեաց տակ...»

Բոլոր վտակները դէպի իրենց մահը կը վազեն, յայտնի պատկեր է: Անոնք ծնունդ կ'առնեն վեհ լեռներէն, ամենագեղեցիկ կամ ամենավայրագ բարձունքներէն, ծնունդ կ'առնեն ու խենդի պէս կը հոսին դէպի վար, դէպի ցած մակարդակ, դէպի ծով, որուն մէջ պիտի թափին, որուն ալիքներուն տակ պիտի թաղուին, ինչպէս ըսաւ բանաստեղծը: Բայց բանաստեղծին սրտին մէջ կարեկցութիւն կայ. ինչո՞ւ աճապարել: Ինչո՞ւ

աւելի կրճատել կեանքը: Մի՛ վազեր, մի՛ վազեր,
կաղաղակէ քերթողը:

Բայց վտակը արդէն ունի իր պատասխանը, նոյնքան
երաժշտական:

Վտակը հծծեց.- «Թող անդադրում
վազեն ջուրերս. մի՛, մի՛ տրտում
Արցունք կաթեր անոնց սրտում:
Թո՛ղ, որ երգեմ լոյսն ու մութիւն,
Ի՛նչ փոյթ թէ մահն է քայլ մ'անդիւն,
Ես սիրահար եմ մարմանդիւն:
Ու միւնչ քերթողը կ'երագէր՝
Լալն՛վ, վտակը եռուզեռ
Երգով իր մահը կը վագէր...

Այո՛, վտակը դժգոհ չէ իր վազքէն, իր հոգը չէ թէ
մահը մէկ քայլ անդին է: Եւ չի ալ արտօներ որ
բանաստեղծը տխուր արցունքներ կաթեցնէ անոր
ջուրերուն մէջ ու խանգարէ իր ջուրերուն ուրախու-
թիւնը: Ինք սիրահար է մարմանդին:

Թէեւ քիչ մը պիտի դժուարանանք հասկնալու թէ
ճշգրիտ կերպով ի՞նչ կը նշանակէ այստեղ մարմանդ
բառը, հանդարտութի՞ւն, խաղաղութի՞ւն, թէ հաճելի
դաշտ, հաճելի կանանչութիւն, թէեւ պիտի չհասկնանք
թէ մարմանդի նկատմամբ սէրը ինչու պատճառ դառնայ
որ վտակը աճապարէ դէպի իր մահը, այնուհանդերձ
քերթուածը մեզի մտածել կուտայ «ցնծազին մահ»ուան
մասին, այսինքն ցնծութեամբ ու յօժարակամ ըն-
դունուած մահուան մասին: Բանաստեղծութեան պատ-
գամը ա՛յս է, եւ այս բանաստեղծութիւնն ալ գրուած
է 1914 թուականին, բանաստեղծին ողբերգական
մահէն տարի մը առաջ:

Այժմ տեղն է յիշեցնելու թէ Ռուբէն Սեւակ կրնար

վերադարձած չըլլալ Պոլիս եւ շարունակէր որպէս բժիշկ պաշտօնավարել Ձուլիցերիոյ կամ Գերմանիոյ մէջ, եթէ բախտը օգնէր իրեն: Շատ ծանր պայմաններու մէջ է որ աւարտած էր իր ուսումը Լոզանի մէջ: Համալսարանի դասերուն հետեւած էր կուրծք տալով թշուառութեան ու նիւթական անբաւարար վիճակի: Ազգային իշխանութիւնները չէին ուզած օգնել ուսումնատենչ այս երիտասարդին: Նամակներ գրած էր Արչակ Չօպանեանին եւ ուրիշներու, որպէսզի անոնք կերպով մը օգնէին իրեն, բայց այդ դիմումներն ալ արդիւնք չէին տուած: Այնուհանդերձ ան յաջողած էր վկայուիլ որպէս բժիշկ: Այլեւս նոր տուն պիտի կարենար վարձել, նոր կարասիներով օժտել այդ տունը: Թէեւ երբեմն կը ստիպուէր հեռու մնալ իր պաշտելի կնոջմէն, Եաննիէն, որ Գերմանիա կ'երթար իր ծնողքին մօտ: Ռուբէն Սեւակ հրաշալի նամակներ կը գրէր իր կնոջը: Կ'ուզէր որ ան իր ուզած ձեւով կահաւորէր իրենց ապագայ տունը: Բայց միշտ ալ ունէր մտասեւեռում մը: Պոլիս վերադառնալու, ու հոն գիրի ու մշակոյթի նուիրուելու մտասեւեռումը: 1912-ի Ապրիլին Լոզանէն իր կնոջը գրուած երկարաչունչ նամակի մը մէջ սապէս կը գրէր.

«... Եւ յետոյ, մենք յարատեւ կերպով Եւրոպա պիտի չմնանք, պիտի գայ օր մը (եւ այդ օրը գուցէ բնաւ ալ հեռու չէ) երբ Պոլիս պիտի երթանք՝ հոն ապրելու ու մեռնելու համար»:

Ռուբէն Սեւակ իր մտադրութիւնը իրականացուց ու 1915 թուականի 24 Ապրիլէն հազիւ տարի մը առաջ, թերեւս նոյնիսկ քանի մը ամիս առաջ Պոլիս եկաւ իր պաշտելի կնոջը հետ: Պոլսոյ մէջ է որ ապրիլ ու մեռնիլ կ'ուզէր: Չարաչուք թուականը առիթը չտուաւ որ առաջինը իրականանայ: Չկրցաւ ապրիլ: Միայն երկրորդն էր որ իրականացաւ: Մահը: Իր նկարագրած վտակին նման, աճապարած էր ան:

ՍԷՐ- ԱՍՏՈՒԱԾ

Ռուբէն Սեւակի ամբողջական գործին մէջ կ'առանձնանայ 16 տողերէ բաղկացեալ սիրուն քերթուած մը, զոր կը կարդանք յուզումով: Կը կարդանք ու կը ջանանք թափանցել այդ բանաստեղծութեան խորհուրդէն ներս: Ի՞նչ պիտի զգացումներով, ինքն իր մասին ի՞նչ պիտի պատկերացումներով էր որ Ռուբէն Սեւակ գրած էր այդ բանաստեղծութիւնը: Հարցումին պատասխան փնտռելէ առաջ, մէկ շունչով կարդանք ամբողջ բանաստեղծութիւնը: Խորագիրն է «Ինչո՞ւ»:

Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ զիս սիրեցիր,
Փոքրիկ աղջիկ, թեզի մեղք էր.
Փոքրիկ ծոցիդ թիթե՛ն պէտք էր,
Դուն ծեր արծիւ մը քանտեցիր:
 Կապոյտ աչերդ երբ որ քացիր,
 Կապո՛յտ աղջիկ, պլպուլիմ երգէր.
 Քեզ ալ սիրոյ մը մունջ պէտք էր,
 Դուն գուժկան մոռումչս ընտրեցիր:
Ես կ'երթամ միշտ, անծայրածիր
Դամբաններ են ռոտիս հետքեր,
Քեզ սիրոյ մեղմ սիւժ մը պէտք էր,
Դուն փոթորկիմ կուրծքդ քացիր:
 Կ'այրիմ աչերդ սեւածիր,
 Պիտի մեռնիս, այդպէս մ'երգեր,
 Քեզի փոքրիկ սէր մը պէտք էր,
 Դուն Սէր-Աստուածը սիրեցիր...

Անկարելի սիրոյ մը պատմութիւնն է այս, պատմութիւնը սիրոյ մը, որ յանկարծ կը բռնկի երկու անհաւասարներու միջեւ եւ որ սակայն ապագայ չունի, որովհետեւ կրակ մըն է որ սխալ տեղ ինկած է: Փոքրիկ

ու անմեղ աղջիկ մը սիրահարած է Բանաստեղծին: Եւ Բանաստեղծը չի կրնար ընդունիլ այդ սէրը: Բանաստեղծը գիտէ որ այդ փոքրիկ աղջնակը սխալ ընտրութիւն մը ըրած է: Մե՛ղք այդ աղջկան: Այդ աղջիկը պէտք է իր սրտին սեղմէր զուարթ թիթեռ մը, մինչդեռ հիմա իր կուրծքին կը սեղմէր ծեր արծիւ մը: Սիրոյ մրմունջ մը պէտք էր անոր, մինչդեռ ան ընտրեց Բանաստեղծին գուժկան մոռնչը: Սիրոյ մեղմ ու անուշ հով մը պէտք էր անոր, բայց ան իր կուրծքը բացաւ փոթորիկին: Չէ՛, սխալ ընտրութիւն ըրաւ: Փոքրիկ ու անուշ սէր մը պէտք էր անոր, մինչդեռ ան սիրեց Սէր-Աստուածը:

Այս գողտրիկ բայց մուսյլ քերթուածին տողերուն ետին ի՞նչ թաքնուած է: Բանաստեղծը իր սեփական եսի՞ն մասին է որ կը խօսի երբ կը գործածէ «ծեր արծիւ», «Գուժկան մոռնչ», «փոթորիկ» եւ վերջապէս «Սէր-Աստուած» բացատրութիւնները: Եթէ այդպէս է, ինչո՞ւ այդքան ժխտական պատկերացում ունի ինքն իր մասին:

Բանաստեղծութիւնը գրուած է 1911-ին: Բանաստեղծը հաւանաբար այս թուականներուն է որ Հիւանդանոցի մը մէջ ծանօթացած է այն գերմանուհիին հետ, ժաննիին, որ իր ապագայ կինը պիտի ըլլայ եւ որուն խենդի նման պիտի սիրահարի: Շարունակ «փոքրիկ ժաննի, իմ փոքրիկ ու սիրելի կինս» պիտի անուանէ զինքը: Արդեօք անո՞ր է որ կ'ակնարկէ երբ կը գրէ. «Ինչու, ինչո՞ւ զիս սիրեցիր փոքրիկ աղջիկ»:

Բայց մեզի համար կարեւորը բանաստեղծութիւնն է եւ այս բանաստեղծութիւնը մէկը չէ այն բանաստեղծութիւններէն, որոնք Հովիվուտեան «երջանիկ վախճան» կ'ուսենան: Ասիկա տխուր վախճան ունի: Որովհետեւ Ռուբէն Սեւակի մտածումներուն մէջ սիրոյ ընկերացողը միշտ Մահն է, պաղ ու անգուլթ մահը:

«Սիրոյ ու մահուան երգը» կոչած էր իր ամենագեղեցիկ բանաստեղծութիւններէն մէկը, որուն մէջ, ինչպէս տեսանք, ան կ'ուզէր որ իր սէրը, կորսուած նաւու մը նման, զինքը Սիրոյ կղզիներէն տանէր դէպի Մահ: «Սիրոյ ծարաւ» խորագրեալ ուրիշ բանաստեղծութեան մը մէջ ալ ան հիւանդ պարմանի մը մասին կ'ըսէր.

Տեսէ՛ք, սիրոյ սուրբ քաթակէն
Պարմանն հիւանդ կ'ըմպէ իր Մահ...

Մահը, միշտ գլխազիր գրուած, յաճախանք մըն է բանաստեղծին մտքին մէջ, ո՛վ գիտէ, թերեւս նախազգացում մը: Կարգանք նաեւ «Սէրը» կոչուած սա բանաստեղծութենէն հատուածներ.

Քնարիս եօ՛թն աղիճներէն կանացի
Եօթը որրուկ հառաչանճներ հանեցի.
Ես մի՛շտ ժպտիլ կը կարծէի, մի՛շտ լացի...:
Սէրը մերմակ անհունին մէջ կոյր անճն է.
Սէրը՝ սիրոյ ովսանման չէ՛, իր խա՛ջն է,
Իր ցաւերուն ընդդիմացող ո՞ր քաջն է ...:
Սէրը սէր չէ, մահը մահ չէ, սէ՛րն է մահ,
Սէրն անդունդին մէջ ընկուզումն է անվա՛խ.
Սէրն աչքը գոց ցայգաշրջի՛կն է անմահ...:
Երջանկութեան սեղանին վրայ խրախճան՝
Բեհեզ, կարմիր ծածկոյթին տակ պատմութեան՝
Սէրը կմա՛խք կոչնականն է դաւանան ...:
Կը տեսնե՞ս սա վիհին վրայ Սէր-ակը.
Հագարնե՛ր կուլ է տուեր այդ սե՛ւ ակը.
Իր ջուրէն օր մը խենթեցաւ Սեւակը:

Այս բանաստեղծութիւնը, որ հրատարակուած է Պարսամեանի «Շանթ» պարբերաթերթին մէջ, վերջաւո-

րուժեան Սեւակ անունը կը գործածէ թէ՛ իբրեւ ստորագրութիւն, թէ՛ իբրեւ վերջին տողին տէրբայր: Սիրոյ ակը վիհին եզերքը կը գտնուի, սեւ ակ մըն է ան, հազարներ կուլ տուեր է ան, եւ հիմա Սեւակն է որ կը խմէ անոր ջուրը ու կը խենթենայ:

Սէրը ա՛յս էր Ռուբէն Սեւակին համար եւ թերեւս իրաւունք ունէր երբ ինքզինք կը կոչէր Սէր-Աստուած:

ԵՐԹԱ՞Ն, ԹԷ ԿԱՌՉԱԾ ՄՆԱԼ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՀՈՂԻՆ

Բանաստեղծ ըլլալ ու հեռուներուն մասին չերագել, դէպի հեռուները երթալու փափաքով շտոգորուիլ, կարելի չէ: Ռուբէն Սեւակի շատ գեղեցիկ մէկ բանաստեղծութիւնը կրնայ մեզի վկայել թէ ան ալ երբեմն իր աչքերը կը պահէր հորիզոնին վրայ ու կը մտածէր երթալու, երթալ-հեռանալու մասին: Երթա՞լ: Ո՛ւր: Եւ ի՞նչպէս: Կամ ինչո՞ւ:

Բանաստեղծութիւնը կը կոչուի «Երթալ»:

Երթա՛լ, երթա՛լ, երթա՛լ անձայն, անհանդէս,
Երթա՛լ առուին պէս՝ մարգերու տակ անտես,
Կապոյտին մէջ՝ հե՛զ, հողմավար ամպին պէս..

Երթա՛լ՝ առանց գիտնալու թէ դէպի ո՞ւր,
Երթա՛լ հեռո՛ւ ոստաններէն այս տխուր,
Երթալ՝ խաւար գիշերին մէջ թաքթաքուր..

Երթա՛լ, երթա՛լ, երթա՛լ առանց մրագի,
Երթա՛լ առանց սուգի, լացի, փափաքի,
Երթա՛լ առանց սովի, առանց պապակի..:

Երթա՛լ մարդոց կոյտին մէջէն լռելիայն,
Օտար մնալ իրենց ծաւին, Գիտութեան,
Երթա՛լ տգէտ, խո՛ւլ, հա՛մր, կոյր յաւիտեան...

Ողջունենք երաժշտական շեշտը որ դուրս կուզայ մեկամաղձոտ այս բանաստեղծութենէն, ուր բանաստեղծը գեղահունչ յանգեր շիներ է տողերու վերջաւորութեան: Բայց ողջունենք նաեւ հոգեվիճակը երթալ ու հեռանալ ցանկացող մարդուն: Երթա՛լ անձայն, հովերէն քշուած ամպերու պէս, առանց գիտնալու թէ ուր կ'երթաս, երթա՛լ առանց ճրագի, ուս թօթուելով մարդոց ցաւերուն ու գիտութիւններուն դիմաց, երթալ՝ առանց բան սորվիլ ուզելու, առանց խօսելու, գոցելով ականջներդ ու աչքերդ:

Աննիւթամալ, անբջամալ, վսեմ, վէս,
Երթալ անցայգ, անայգ երթալ վերջապէս,
Աչքերը գոց՝ ցայգաշրջիկ խեղճիմ պէս...

Երթալ, երթա՛լ, չմանչնալ Մարդ ու Աստուած,
Ջոյգ երթալ՝ ձեռքդ թոյր ձեռքի մէջ դրած
Անբջամքիմ ու Սիրոյմ պէս - ախորուած:

Թերեւս պիտի ցանկայինք որ այս հզօր բանաստեղծութիւնը վերջանար տարբեր շեշտով մը, տարբեր պատգամով մը, բայց ա՛յս է բանաստեղծին տուածը եւ մենք արդէն կը տեսնենք բանաստեղծը, որ քոյր հոգիի մը ձեռքէն բռնած, կը հեռանայ մշուշներուն մէջէն, մոռնալ ջանալով ամէն ինչ, մարդ, Աստուած, իրեն հետ տանելով միայն աքսորեալի վէս ճակատը:

Իրականութեան մէջ բանաստեղծին բուն նպատակը հեռանալ ու խոյս տալ չէ: «Երթալ»ու ցանկութիւնը թերեւս բանաստեղծական քմայք մըն է որ մէկ վայրկեան միայն պիտի տեսէ: Ռուբէն Սեւակ ո՛չ միայն պիտի չհեռանայ, այլ նաեւ ընդհակառակը ամուր կառչած պիտի մնայ իր ներկային ու անցեալին, բողոքելով աշխարհի անիրաւութիւններուն ու մարդկային անհաւասարութիւններուն դէմ եւ ինքզինք

նոյնացնելով այն մեծ ողբերգութեան հետ որ իր ժողովուրդին ճակատագիրն է: Մենք կրնանք շատ սիրել անոր քնարական սիրուն բանաստեղծութիւնները, բայց միև կողմէ գիտենք որ այդ քնարաչունչ բանաստեղծութիւններուն համար չէ՛ որ բանաստեղծը ամէն ինչ թողուց ու վերադարձաւ իր հայրենիքը, վերադարձաւ դէպի իր ժողովուրդը, վերադարձաւ դէպի տառապանք ու գողգոթա: Իր երկարաչունչ «պոէմ»ներուն մէջ արդէն կը զգայինք թէ ինչ բանն էր որ կը խլրտէր անոր հոգիին խորը: Ան խորունկ ընդվզում ունէր ամէն բանէ առաջ մարդոց անհաւասարութեան դէմ: Երբեմն աչքերը կը գոցէր ու կ'երազէր հազարումէկ նկարներ, որոնց մէջ կը տեսնէր որ անիրաւուած մարդոց բանակներ կ'ապստամբէին ու «կը տապալէին ամէն ինչ, տաճար, աստուած, կուռք, իշխան, տէր ու կ'երթային հաւասարութեան սերմը ցանելու»: Բայց ատիկա տեսիլք մըն էր միայն, աւա՛ղ: Երբ իր աչքերը կը բանար, կը տեսնէր որ ամայութիւն կը տիրէր իր շուրջ: Այն ատեն կ'երթար եւ իր սուգին դարման կը փնտռէր հոն ուր մարդիկ հաւասար են բացարձակապէս: Գերեզմանը:

Պիտի արժէ որ ուշադրութեամբ ու երկիւղածութեամբ դանդաղինք Ռուբէն Սեւակի այն բանաստեղծութիւններուն վրայ, որոնք քնարի մը լարերը չէ՛ որ կը թրթռացնեն, այլ կը հնչեցնեն մարդկային բողբոջներու ցնցիչ շեփորները: Ռուբէն Սեւակ առաւելաբար այդ բանաստեղծութիւններուն մէջ է որ կը յայտնուի որպէս իր ժամանակին մարդասէր բանաստեղծը, անոնց մէջ է որ Սեւակ, մոռնալով Լոզանի Լեման լիճն ու այդ լիճին երջանիկ կարապները, ման կուգայ իր գիւղին եկեղեցիին մէջ, ման կուգայ իր գիւղին ճամբաներուն վրայ, կ'այցելէ իր գիւղին գերեզմանատունը, ականջ կուտայ թրուպատուրներուն, այսինքն աշուղներուն,

կամ հալածուած ու անիծուած երգի իշխաններուն, որոնք ռամիկին համար երգեր կը հիւսեն: Եւ այս բողոքէն վերջ, ան օր մըն ալ վերջապէս իր սիրտը պայթելու աստիճան կ'ուռեցնէ փողոցի աւելածուի մը նկատմամբ՝ ամբողջ իր զգացած կարեկցութեամբ ու սիրով:

Հիմա տեսնենք թէ Ռուբէն Սեւակ ինչ պատգամներ կուտայ մեզի:

ԳԻՒՂԻ ՊԱՐԶՈՒԿ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ռուբէն Սեւակ ունի վեց երկարաչունչ պոէմներ, որոնք զրօշ կը պարզեն ընկերային անարդարութիւններուն եւ նոր ժամանակներու այլասերումներուն դէմ: Ասոնք կը կոչուին՝ «Գիւղական եկեղեցիին մէջ», «Գիւղական ճամբուն վրայ», «Գիւղական գերեզմանատան մէջ», «Այս դանակը», «Թրուպատուրները» եւ «Փողոց աւլողը»: Ասոնցմէ ամէնէն նշանաւորը «Թրուպատուրները»ն է: Բայց եթէ մեզի հարցուի, պիտի ըսենք որ միւսներն ալ արժանի են նոյնքան եւ աւելի նշանաւոր դառնալու: Այս պոէմներուն մէջ է որ Ռուբէն Սեւակ կը դառնայ մարդասէր այն մտաւորականը որ իր ժամանակաշրջանի ընկերային հարցերով կը տառապի, ժամանակաշրջանի այլասերումները կը պախարակէ, աղքատին ու հարուստին, իշխանին ու գերիին միջեւ առկայ ահաւոր տարբերութիւնը կը մերժէ, ու կ'երագէ նոր աշխարհ մը, ուր մարդիկ պիտի քանդէին հին բարքերը ու նոր բարքերու մէջ պիտի դառնային իրարու հաւասար ու բախտակից: Կրնա՞նք ըսել թէ թերեւս կը գուշակէր համայնավար նոր վարչակարգի մը մօտալուտ ծնունդը, զոր ինք պիտի չկարենար տեսնել: Թերեւս: Ամէն պարագայի ան կը տառապէր անարդարութիւններու ու անհաւասարութիւններու դի-

մաց: Ան իր երկու պոէմները կը վերջացնէ նոյն երկու հրաշալի տողերով.

Ու գացի ես լուռ, իմ սուգիս դարման,
Հաւասարութեամ դաշտը - Գերեզման..:

Անարդարութիւնները սրբագրելու իր անկարողութեան դիմաց իրեն մնացած է մէկ բան. այցելել գերեզմանատուն ու հոն թեթեւցնել իր սուգը, իր ցաւը, որովհետեւ գերեզմանատունը այն դաշտն է, ուր այլեւս ամէն մարդ իրարու հաւասար է: Թէեւ մահուան մէջ ձեռք բերուած հաւասարութիւն մըն է այս, հողին տակ ձեռք բերուած հաւասարութիւն մը, բայց բանաստեղծը կը հաւատայ որ հոն նայելով է որ կարելի պիտի ըլլայ ստեղծել նաեւ կեանքի մէջ հաւասարութիւնը, նաեւ հողին վրայ՝ հաւասարութիւնը:

Կը սկսինք «Գիւղական եկեղեցիին մէջ» խորագրեալ պոէմով, որուն մէջ Ռուբէն Սեւակ կը լքէ Արեւմտեան աշխարհի փայլուն պատկերները, որոնցմէ ձանձրացած ու նողկացած է: Ձանձրացած է Արեւմուտքէն, ուր «մարդկային խիղճը պարապ բառ մըն է միայն, ուր սէրը հաշիւ է, կեանքը՝ դրամ է»: Բանաստեղծին հոգին հիւանդ է ի տես այս նիւթապաշտ աշխարհին, ուստի կը լքէ Արեւմուտքը ու երեւակայութեամբ ճամբայ կ'ելլէ դէպի իր գիւղին եկեղեցին, կը ճախրէ դէպի «հոռու, խնկաւէտ, լուռ, մշտնջենի, Արեւելքի իր գիւղը հայրենի»: Եւ հոն կայ իր գիւղին եկեղեցին: Կիրակի է: Եւ ինք եկեղեցի կ'երթայ իր ալեւոր մօրը հետ միատեղ:

Պոէմը եօթը էջ բռնած է գրքին մէջ ու մենք այստեղ պիտի կարենանք կարդալ նուազագոյնը: Բայց նախ պիտի չկարենանք անտես առնել այն քանի մը սքանչելի տողերը, որոնցմով կը նկարագրուի եկեղեցին.

Եկեղեցւոյն մէջ մտայ լուսեայն,
 Շէնքը փոքրիկ էր, բայց բաւական լայն
 Աստուածն ու դարե՛րը ամփոփելու...:
 Քար քարի վրայ, ծներ էր, հլո՛ւ,
 Առանց արուեստի, առանց մեծ ոգի,
 Պարզ, ինչպէս ծառ մը որ հողէն կ'աճի.
 Ու քար, ու բազմոց, ու կերոն, ու խաչ,
 Հոն, հիմ դարերու բոյրն ունէին գաղջ...:
 Հոն ո՛չ հեւք, ո՛չ վազք, ո՛չ ժամ, ո՛չ վայրկեան,
 Անսահմա՛ն, անխոռո՛վ, անծա՛լ, յաւիտեա՛ն:
 Զորս պատերու մէջ՝ Անհուն մը խորին,
 Ուր մեր գեղջուկներ մեռնի՛լ կը ստրվին:

Ահաւասիկ զիւղին պարզուկ եկեղեցին, որ այնքան
 պարզուկ ու փոքրիկ ըլլալով հանդերձ կրցած է իր
 պատերէն ներս առնել Աստուածն ու դարերը: Բայց
 հոն բացառիկ տօնակատարութիւն մը կայ այդ կիրակի:
 Մեծահարուստ ջոջի մը նորածին որդւոյն կնունքը
 պիտի կատարուի: Ուստի ծեր, մանուկ, բոլորը հա-
 ւաքուած են ու քահանան ալ այդ մեծ օրուան համար
 փոքր քարոզ մը պատրաստած է: Ան երկու կերոններու
 միջեւ կանգնած, կը խօսի ու զեղջուկները երանու-
 թեամբ կ'ունկնդրեն քարոզը, թէեւ անոնցմէ ոչ մէկը
 հայերէն կը հասկնայ:

Բայց յանկարծ անակնկալի մը հետ դէմ յանդիման
 պիտի մնանք: Նոյն եկեղեցիին մէջ երկրորդ կնունք
 մըն ալ կայ, այս անգամ աղքատիկ մարդու մը նորա-
 ծինին կնունքը: Ահաւասիկ երկու թափօրներ պիտի
 կազմուին ու ասոնք պիտի հանդիպին իրարու: Ասիկա
 այն դասական հանդիպումը չէ որ կը պատահի երբ
 կնունքի մը թափօրը կը հանդիպի յուզարկաւորութեան
 մը թափօրին: Ո՛չ: Երկուքն ալ ուրախութեան թա-
 փօրներ են:

Ո՛չ: Երկու թափօր, երկու մն ալ ժպտում,
Մէկը մորածին որդին մեծատուն,
Միւսը աղքատի ծնունդը անտուն.
Մէ՛կը բեհեզով քնացած, միւսն արթուն,
Մէկուն ժամեակներ, մետաքսի հիւսկէն,
Միւսին ձորձ մը խեղճ՝ հօրը շապիկէն.
Առաջնոյն ոսկի, ժամեակ բիւր տեսակ,
Երկրորդին մակտին փուշի սել պսակ.
Մէկը Տէր արդէն, միւսը՝ գրաստ:
Ճակատագի՛ր, վա՛խ, տղաքները փաստ ..:

Ահա ընդվզումի իր սիրտը արդէն բացաւ բանաստեղծը: Եւ տեսնենք թէ՛ դեռ ինչ պիտի ըսէ ան:

ՕՐՕՐՈՅՆԵՐ ԱՅԳԻՆ ՈՒ ՅԱՅԳԻՆ ՄԻՋԵՒ ՏԱՏԱՆՈՂ

Բանաստեղծը իր գիւղին եկեղեցիին մէջ ահաւասիկ կը տեսնէ կնուներ երկու արարողութիւններ, մէկը հարուստ մարդու զաւկին կնունքը, միւսը աղքատիկ մարդու զաւկին կնունքը: Մէկը այնքան փարթամ, միւսը այնքան համեստ: Այստեղ անարդարութիւն մը կայ եւ բանաստեղծը ո՛չ մէկ արդարացում կ'ընդունի այդ անհաւասարութեան համար: Մի՛ ըսէք որ մէկը ազնուական արիւն ունի, մի՛ պաշտպանէք այն տարբերութիւնը որ կը դրուի այս երկու նորածիններուն միջեւ: Անուն ալ մի տաք այդ նորածիններուն, որովհետեւ անոնք այժմէն ունին իրենց անունները: Մէկը Ոյժն է, միւսը Ստրկութիւնն է: Ան որ ոյժ ունի, վաղը պիտի ծծէ միւսին արիւնը: Ու իր ժանիքները պիտի մխէ միւսին միսին մէջ:

Ու բանաստեղծը կը գոչէ նայելով մեծահարուստին

գաւկիւն.

Ողջունեցէ՛ք զայն, Իշխանն է վաղուան:

Ա՛յս է ամբողջ ոգին երկարաշունչ պոէմին, որուն պիտի արտագրենք վերջին 16 տողերը, վերջաբանը, որ արդէն կը բովանդակէ ամենակարեւոր պատգամը.

Ծնրադրած դողդոջ, աչքերս ձեռքիս,
կուրծքիս տակ զսպել կ'ուզէի հոգիս:
Հագա՛ր նկարներ կ'անցնէիմ մտքէս:
Արեան շոգւոյն պէս, նոցիմներու պէս
Բիւր կախադաններ անգութ մեծերու...
Ու հրդեհներու մէջ հեռուէ հեռու
Ստրուկներու կո՛ւռ, քարքարոս գունդեր,
Որ տանա՛ր, աստուած, կուռք, իշխա՛ն ու տէ՛ր
Տապալելով վար, կ'երթայիմ հեռու
Հաւասարութեան սերմը ցանելու,
Ու լայն բաշխելու Արդարութի՛ւն, Հա՛ց...
Այտիս վրայ հրաշէկ արցունք մը դողաց.
Աչքերս բացի, տեսիլք էր միայն.
Ամէնքն ալ գացած, ժամն էր լուելայն...
Ու ե՛ս ալ գացի՝ իմ սուգիս դարման՝
Հաւասարութեան դաշտը - գերեզման...

Ռուբէն Սեւակ, գիւղի եկեղեցիին մէջ նստած վերջ
այս անարդար անհաւասարութիւնը, իր խոկումները
կը շարունակէ յաջորդ ուրիշ պոէմի մը մէջ՝ «Գիւղական
ճամբուն վրայ»: Եկեղեցիէն ելած է ու կը քալէ դէպի
գերեզմանատուն, որ, ինչպէս ըսաւ, մարդոց հաւասա-
րութեան միակ դաշտն է: Բայց գերեզման հասնելէ
առաջ քարի մը վրայ կը նստի պահ մը ու Արեւելքցիի
իր հոգւոյն ծարաւովը կ'երազէ հեռաւոր երկիր մը, ջինջ,

միսթիք, լուելեայն, յաւերժօրէն ծաւի երկինքով, ուր
ժպիտ չկայ, ուր ցաւ ալ չկայ, ուր սէր չկայ թէեւ,
բայց կռիւ ալ չկայ, ուր մարդիկ, բոյսեր ու անասուններ
հազար դարերու մտերմութեան մէջ կ'ապրին առանց
աճելու, բայց առանց նուազելու: Ի՞նչ տեսակ աշխարհ
մըն է այն, զոր կ'երագէ բանաստեղծը, ուր իր իսկ
բառերով.

Ու հոն արեւին գունդին մէջ անշէջ
Բան մը կար կեանքէն անջատ, Կեանքէն վեր,
Բան մը որ Կեանքէն քնաւ չէր ազդուեր,
Որ կը մմանէր Երէկին, Վաղուան...
Այդ՝ Մահուան իսկ մէջ ժխտումն էր Մահուան...:

Բանաստեղծը այլեւս թաղուած է իմաստասիրական
ծանր ու դժուար հետեւելի խոկումներու մէջ, ուր ան
կը համեմատէ Կեանք բառին իմաստը Արեւմուտք-
ցիներու ու Արեւելքցիներու առումով, Կեանք որ
հարցական նշան է Արեւմուտքի մէջ, իսկ Արեւելքի
մէջ միայն կախման կէտ: Բայց ի վերջոյ կեանքը նոյն
անիմաստ կեանքն է, որ մահով պիտի վերջանայ.

Ա՛խ, որովհետեւ ինչ որ ալ ըլլանք,
Գուլիմիս երկինք, ռոֆմերուս տակ հող,
Այգիմ ու ցայգիմ միջեւ տատանող
Օրօրոցներ ենք: Ու ինչ որ անշէջ
է, պիտի շիջի շիրմին մութին մէջ:

Կեանքի ու մահուան մասին իր խոկումներուն մէջ
բանաստեղծը մերթ կը հասնի փիլիսոփայական ծանր
խոկումներու, մերթ ալ տեղ կուտայ բանաստեղծու-
թեան ուժեղ շունչով տաքցած տողերու.

- Ինչո՞ւ շտապել. չէ՞ որ ամէնքս ալ,
Ոմանք հեւ ի հեւ, ու ոմանք դամդադ,
Անվրէպօրէն պիտի հասնինք Մահ...
Կեանքն է այս. միշտ սուտ սուտի ետեւէ.
Մէկը հազիւ թէ միւսին չափ տեսէ...:
Շառաչող ծովուն ալիքներուն պէս,
Կը ծնինք ամէնքս, կը քարճրանանք վէս,
Բայց հազիւ ատեն մը կայ փրփրելու...
Պէտք է կորսուիլ, կը կորսուինք հլու ...

Ու այդ քարին վրայ, ուր բանաստեղծը նստած էր
եկեղեցիէն գերեզմանատուն երթալու ճամբուն վրայ,
ան հառաչ մը կ'արձակէ ու գետնէն կը վերցնէ ափ մը
փոշի: Երկարաշունչ պոէմին ամէնէն ցնցող ու հրա-
հանգիչ մասն է թերեւս այս: Բանաստեղծը կը նայի
փոշիի հատիկի մը ու ինչե՞ր կը տեսնէ անոր մէջ, ինչե՞ր
եկած ու խտացած էին հողի այդ փոշիին մէջ: Տեսնե՛նք:

ՓՈՇԻԻ ՀԱՏԻԿԻ ՄԸ ՄԷՉ

Կրկնե՛նք: Բանաստեղծը, գերեզմանատան ճամբուն
վրայ, քարի մը վրայ նստած, գետնէն վերցուց ափ
մը փոշի: Ու նայեցաւ այդ փոշիին: Ի՞նչեր տեսաւ
հոն.

Բայց ի՛նչ կիկլոպներ, իրբու թէ անշէջ,
Ի՛նչ ազգեր, կեանքե՛ր այդ փոշիին մէջ:
Ի՛նչ արեան լիճեր, քանի՛ ոսկորներ
Դարերու մէջ հոն փոշի են դարձեր...
- Դիտեցի ուշով, զի՛ս ճանչցայ հոն շուտ -
Նախ քարայրներու քնակիչ մագուստ,
Թետոյ ասպազէն մետաճիգ մը սէգ,
Թետոյ թագաւոր մը - եթէ կ'ուզէք,

Յետոյ ածիլուած գլխով մէկ գերի,
Յետոյ թրուպատուր մը որ կը դեգերի...
Ու հիմա տժգոյն խեղճ մը դող ի դող,
Ո՛չ մարդ, ո՛չ աստուած, ու ո՛չ իսկ քերթող..

Անկարելի է պահ մը կանգ չառնել այս տողերուն վրայ ու անգամ մըն ալ չկարդալ զանոնք: Բանաստեղծը փոշիի մը մէկ հատիկին մէջ տեսաւ ամբողջ մարդկութեան պատմութիւնը, ինքզինք նոյնացուց այն մարդուն հետ, որ երկրագունտին վրայ երեւցաւ որպէս մազուտ նախամարդ, որ յետոյ սակայն եղաւ զինուոր, թագաւոր, գերի, աշուղ, եւայլն: Ինք, բանաստեղծը, որ հիմա նստած է քարի մը վրայ, այդ փոշիին մէջ կը տեսնէ նաեւ ինքզինքը որպէս այսօրուան վերջակէտը անցեալի բոլոր այդ մարդոց, խեղճ մարդ մը, որ «ո՛չ մարդ է, ո՛չ աստուած է, ոչ իսկ քերթող մը»:

Եւ սակայն այսքան չէ: Բանաստեղծը ղեռ ինչե՛ր պիտի տեսնէ այդ փոշիին մէջ: Ծերուկ Սողոմոնին կարաւանները, կարաւաններ որոնք առասպելային հարստութիւններ կը տանին Կղէոպատրային: Կամ կը տեսնէ Շամիրամին պերճ պարտէզը առկախ: Փոշիին մէջէն կը խօսի տարաբախտ Անթուանն Հովմէացի, կը խօսին այն ժողովուրդները որոնք մեռան արքայի մը համար..:

Ռուբէն Սեւակ այստեղ յանկարծ կը փոխէ պոէմին ուղղութիւնը եւ կ'անցնի կեղեքուած աշխատաւոր մարդուն տրամերգութիւնը ցոլացնող պատմութեան մը: Հոն նստած է քարին վրայ, յանկարծ կը զգայ որ թեւ մը կը զարնէ իր ուսին: Տժգոյն տարեց մարդ մըն է ան: Ո՛վ ես դուն: Մարդը կը պատասխանէ. «Անունս Աշխատութիւն է»: «Ի՞նչ կ'ընես այսպէս»: «Կը մուրամ»:

Բանաստեղծը հիմա արթնցած է իր երազներէն ու

կը հետեւի մուրացկան մշակին, մինչեւ որ կը հասնի
անոր տունը, ուր մարդուն կինը հոգեվարք է, ուր
փոքրիկ զաւակները ուտելիք հաց չունին:

-«Հաց չկայ, կ'ըսէր հայրիկը ինձի,
Մի Քանի օր է չեմ երթար գործի:
Կը տեսնես, վերջիմ օրերն են գուցէ.
Առանց ինձ, աչքերն ո՞վ պիտի գոցէ...»

Փոշիի մը մէջ ամբողջ մարդկութեան անցեալը տես-
նելէ վերջ ահաւասիկ բանաստեղծը մեզ յանկարծ դէմ
յանդիման կը բերէ այժմու կեանքի բիրտ իրականու-
թեան հետ: Սա հիւանդ կինն ալ, անոր աչքերը գոցելու
համար մուրալու իսկ յօժարող սա մշակն ալ օր մը
փոշի պիտի դառնան, բայց մինչեւ որ փոշի դառնան,
ի՞նչ ողբերգութիւն է որ կ'ապրին անոնք: Սա խեղճ
կինը, որ գիտէ թէ պիտի մեռնի, ինչպիսի
քաղցրութեամբ է որ իր ամուսինն կը թելադրէ որ
իրմէ վերջ իբր կին առնէ գիւղին ժրջան աղջիկներէն
մէկը, որովհետեւ գիտէ թէ այդ աղջիկը հաւասար աչքով
պիտի նայի իր զաւակներուն, իր ամուսնոյն ու գոմի
փոքրիկ հորթերուն...

Այս տեսարանը այլեւս անհանդուրժելի է: Եւ մեր
բանաստեղծը այս երկարաչունչ ու ծանր պոէմը
կ'աւարտէ սա սքանչելի տողերով.

Դուրս ելայ տունէն, մարմինս փուշ փուշ,
Խորհեցայ կեանքին իմաստին ապո՛ւշ,
Թէ ինչպէս ստրուկ կիրճերու հլու,
Մարդ աւելի վարժ է մուրալու,
Քան պապեմական օրհնած դանակով,
Քիչ մը վախցնել -գոնէ՛ կատակով-
Մեր ոսկեճոյլ մոր Աստուածները կո՛վ...:

Խորհեցայ թէ Դրամ միապետին ինչ
տժգոյն ըմբիշ մ'է Աշխատութիւն:
Խորհեցայ անգամ մըն ալ անարիւմ
Այն բուռ մը «Նորին Վսեմութեանց» վրայ
Որոնց շնորհիւ երկիր կը դառնայ:
Խորհեցայ Ոյժիմ վրայ մտովի,
Ու այն հտպիտին որ օրէնք կ'ըսուի...:
Ու գացի ես լուռ, իմ սուգիս դարման,
Հաւասարութեան դաշտը - Գերեզման...:

Ահաւասիկ այս երկրորդ պոէմն ալ, որ արդէն
չարունակութիւնն էր առաջինին, վերջացաւ նոյն երկու
տողերով, «Ու գացի ես լուռ, իմ սուգիս դարման,
Հաւասարութեան դաշտը - Գերեզման»:

Բայց անկէ առաջ ան նզովեց օրէնք կոչուած սա
խեղկատակ հտպիտը, որ այնքան անարդար է համեստ
ու աշխատունակ մարդոց նկատմամբ: Բանաստեղծին
ընդվզումը այնքան մեծ է, որ ան մինչեւ իսկ օրհնեալ
կը նկատէ պապենական դանակը, գոնէ անով վախ
պատճառելու համար մեր օրերու Ոսկեձոյլ
աստուածներուն, որ դրամն է ու բիրտ ուժը:

Է՛հ, սիրելի բանաստեղծ, ճիշդ է, միայն գերեզմա-
նատան հողին տակն է որ ոսկին կը հաւասարի երկա-
թին, ուր Աշխատաւորը կը միանայ Արքային, ու
հարուստն ու աղքատը իրարու կը միանան փոշիի
հատիկի մը մէջ:

ԱՆՈՒՆՍ ՄԱՀ Է

Ռուբէն Սեւակ, կեանքի անիրաւութիւններուն ու կեանքի խորհուրդին մասին իր խորհրդածութիւնները աւարտին պիտի բերէ «Գիւղական Գերեզմանատան Մէջ» խորագրեալ պոէմով, որ շարքին երրորդն ու վերջինն է: Բանաստեղծը, որ Արեւմտեան արեւելքի վրայ նստելով հանդերձ, երեւակայութեամբ գնաց դէպի իր գիւղի եկեղեցին, յետոյ դէպի գերեզման գացող ճամբուն վրայ պահ մը նստաւ, հիմա կը մտնէ գերեզմանատուն: Ինքն է որ կ'ըսէ սա բառերով.

«Եթէ մարդ անգամ մը սկեպտիկ ժպիտով մը դանդաղօրէն խմած է կեանքի մրուրը, եթէ ամբողջ կամքովը անգամ մը ծառայած է այն մեծ վարպետին որ Վիշտ կը կոչուի, եթէ անգամ մը նայած է դժնէ Պատմութեան միւս երեսին, եթէ ճշմարտութիւնը ճանչնալու ծարաւով անգամ մը քննած է կապոյտ երկնքին պարապը, այդ մարդուն համար արդարեւ ուրիշ վայր մը կա՞յ աւելի քաղցրիկ հեշտանքով յղի, քան գերեզմաննոց մը աղքատիկ գիւղի»:

Լուռ նստած թարի մը վրայ տապան,
Դիտեցի լռիմ այդ վայրը խոպան,
Ու գուր խորհեցայ թէ այս այն վայրն է
Ուր վաճառական Աստուած մը դժմէ
Չարը կը պատժէ անսահման վախով,
Բարւոյն շնորհելով դրախտ մ'ապահով:
Ընկղմած ծոցն այդ Մահուան Քաղաքին,
Ջուր խորհեցայ թէ անմահ էր հոգին...:
Անմահ, բայց չէ՞ որ երկնից մէջ գարնան
Բիւր գիսաւորներ մոխիր կը դառնան.
Աստղեր կը վառին, աստղեր կը սառչին,
Կը լո՛ւ ցայգին պլպուլը վերջին,

Բոյս ու կենդանի կ'իյնան անկենդան,
Ամէն, ամէն բան մահուան գոհ կ'երթան:
Ու երկնքիմ հիւր՝ լոկ մարդն է տխուր,
Ամմա՛հ, միմչեւ ե՞րբ, եւ ինչպէ՞ս, եւ ո՞ւր:

Ահա որ բանաստեղծը, մարդկային ընկերութեան մէջ առկայ ինչ ինչ անիրաւութիւններէն մեկնելով, սկսած է խոկալ կեանքի ու մահուան հակասական պատկերներուն վրայ: Ի՞նչ անմահութիւն, կը բողոքէ ան, երբ կը տեսնէ թէ շուրջը ոչինչ անմահ է: Միայն մարդն է որ դիեցուցեր է անմահութեան Յոյս մը: Անմահութեան վրայ կը խոկա՞յ սարերու ծեր եղնիկը, երբ կը նայի անդունդն ի վար անյատակ, կամ գայլը, երբ փոքրիկ մացառներու մէջ կը նայի զնդակահարուած իր հօր: Միայն մարդն է որ ստեղծեր է անմահութեան յոյսը: Օ՛, ինչ լաւ կ'ըլլար եթէ մարդը իրապէս անմահ ըլլար...

Ա՛խ, ամմահ ըլլալ... Ապրիլ յաւիտեան,
Ի սպառ չունենալ ո՛չ դար, ո՛չ վայրկեան,
Ժամանակիմ պէս, ժամանակիմ մէջ,
Տէրա՛լ, տառապիլ, բայց ապրի՛լ անվերջ:
Միրտը արիւնոտ, մարմինը հիւանդ,
Յոգնարեկ, ի՛նչ փոյթ, ապրիլ մամաւանդ...
Քար մ'ըլլալ ամարգ, ապառաժ մ'անխօս,
Գէթ միհար առուակ մ'ըլլալ մշտահոս,
Ծառ մը դարաւոր, մետաղ մը միայն
Ամմիտ, անզգայ, չմեռնիլ սակայն...:

Մարդուս սրտի խորերէն բարձրացող այս բողոքին դարձեալ ինքն է որ կը պատասխանէ.

- Աստուածացեալդ Մարդ, ամօք քեզ, ամօք,

Մութ, ամբարտաւան խրոխտութեամ անօթ,
Դեռ ամէն գնով կը կառչիս հողիմ...:
Նայէի՛ր աշնան տերեւիմ դեղիմ...:

Ահա պատասխանը: Սեւակ չի հանդուրժեր որ մարդ
այնքան թշուառութիւն եւ նուաստութիւն ընդունի
ի սէր անմահութեան ու հողի: Նայէ դեղնած հոգեվարք
տերեւիւն եւ օրինակ առ անկէ:

Յուսահատ, թէ իրատես, անհաւատ թէ յուսախար,
մեր բանաստեղծը չի հաւատար հոգիի անմահութեան
եւ այս երկարաշունչ պոէմին վերջին տողերուն մէջ
կուտայ ցնցիչ եւ տխուր պատգամ մը: Սրտի սարսուռով
պիտի կարգանք այդ տողերը, որոնք սակայն Ռուբէն
Սեւակին վերջին խօսքերը չեն բարբախտաբար.

Ինկայ ու մտիկ ըրի սգահար
Ձայնի մ'որ քարիմ մերժեւ կը դողար.
- Ե՛ս եմ, Ե՛ս եմ, Ե՛ս, քեզ եղբա՛յր, քեզ քոյր,
Ե՛ս տիեզերքիմ աչքը կոյր,
Ե՛ս սկիզբ եւ վերջ, երախ ու արգանդ,
Ե՛ս վիհ անյատակ ու ծոց արգաւանդ.
Ե՛ս այն եմ որ քեզ ծնաւ, մաեւ այն
Ջոր պիտի ծնիս: Ե՛ս ձայն լուսնայն:
Ես օրհնութիւնն եմ, քարի՛քը վերջիմ,
Ես այն եմ որմէ ամէնքը կը փախչին,
Եւ որմէ փախչիլ չկայ: Հաւասար
Ներումն եմ անոր որ ինձ կը յուսար,
Անոր որ հեզմեց զիս առանց խղմի,
Ամէնունն ալ վրայ իմ մարգս կ'աճի...:
Մանգաղս ո՞վ պիտի համբուրէր անահ...:
- Ինձ Աստուած ըսիմ, իմ անունս է Մահ...:

Մա՛հն է, Բնութի՛ւնն է որ իր կանանչ խոտին տակ

իրարու կը հաւասարացնէ բոլոր մահկանացուները հաւասարութեան սա դաշտին մէջ, որ գերեզմաննոց կը կոչուի:

ԽԵՂՃ ԲԱՐԻ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐ

Ռուբէն Սեւակի վեց պոէմներէն չորրորդը կը կոչուի «Այս դանակը»: Մօտաւորապէս եօթը էջ երկարութեամբ այս պոէմին նիւթը քիչ մը երեւակայածին ու կամայական է, չենք կրնար ըսել որ համոզիչ նիւթ մըն է, բայց կարեւորը՝ այն պատգամն է որ դուրս կուգայ այդ պոէմէն: Եւ պատգամը դարձեալ մարդոց անհաւասարութեան մասին է:

Կեանքի բեմը երկու բաժիններ ունի: Մէկուն մէջ նստած են մեծահարուստները, գործատէրերը, գործարանատէրերը, որոնք բնաւ չեն ազդուիլ հրապարակին վրայ տիրող անգործութենէն, վերջ կուտան իրենց պաշտօնեաներուն գործերուն, բայց իրենց տուներուն մէջ կը շարունակեն ուտել-խմել, զուարճանալ, երգել ու պարել: Իսկ միւս բաժնին մէջ կան չքաւոր մարդիկը, իրենց գործէն նետուած աշխատաւորները, որոնք հաց չեն կրնար տանիլ իրենց անօթի գաւակներուն, նոյնիսկ եթէ անոնք հիւանդ են կամ մահամերձ:

Բանաստեղծին հետ կը մտնենք տունէ մը ներս, ուր ծերունի այր ու կին մը յուսահատօրէն կը նային իրենց սովահար գաւակներուն, որոնցմէ մէկը արդէն իր հոգին աւանդած է: Երախաները հաց կ'ուզեն իրենց հօրմէն, բայց հայրը չէ կրցած հաց բերել, որովհետեւ գործարանէն նետուած է, անգործ է: Ու դեռ հոն իր ճերմակ պատանքին տակ անշունչ կը պառկի գաւակներէն մէկը: Աղքատիկ մարդու մը տղուն մահը: Ասիկա որքան տարբեր է հարուստ մարդու մը տղուն մահէն.

- Մահ.. Ինչ տարրեր է մահը հարուստ տղուն:
Ան երագ մ'է լուռ ցնծումով քեղուն,
Ան կեանքէն միայն մանչցաւ նրբագո՛յն
Բեհեզները վառ, ժանեակը գոյն գոյն,
Մանեակներն ոսկի, ընծաներն առատ
Եւ չգիտցաւ որ թանկ լարերը վզին
Հագար խեղներու մահով կը դիզուին:
Մի՛նչդեռ այս փոքրիկ մեռելն աղքատին,
Ճանչցաւ կեանքն իր խուլ ցաւին մէջ յետին.
Ո՛չ ծաղիկ, ո՛չ խիւնդ, ո՛չ ժպիտ, ո՛չ երգ.
Կեանքը վիշտ կարծեց, աշխարհքը մի վէրք:

Գործարաններուն դռները փակ են ամիսէ մը ի վեր
արդէն: Բանուորները ամբողջ նետուեր են փողոց,
մինչդեռ բոլորն ալ քանի մը տղոց հայր են: Այո՛,
գործերը լաւ չեն, հասկցանք, բայց ինչո՞ւ միայն
աշխատաւորին համար:

Թէ քանուորն այնքան արտադրեր է շատ,
Ինչո՞ւ հաց չունի քանուորն անաշխատ:

Այս տխուր մթնոլորտին մէջ է որ սովահար երախա-
ներէն մէկը դարձեալ հաց կը խնդրէ իր մօրմէն: Մայրը
կատաղի գայրոյթով մը տեղէն կը ցատքէ, սեղանէն
կը վերցնէ հին դանակ մը, դայն կուտայ իր ծերուկ
ամուսնին, ու կը պոռայ.

- Հաց ճարէ՛: Հե՛տդ ըլլայ Աստուած:

Ծերուսին հիմա, դանակը ձեռքին, կ'երթայ մէկը
գարնելու, որպէսզի փրկէ իր անօթի տղան:

Քամին կը գողայ, ձիւնի փաթիլները կը թռչտին,
բանուորը, որ գրեթէ սառած է, կը կանգնի տան մը
առջեւ: Գործարանատէրերէն մէկուն տունն է այդ,
ուրկէ ներս խրախճանք կայ, հակառակ որ գործերը

բնաւ ալ լաւ չեն:

Ծերուներն իր դանակով պիտի զարնէ այն առաջին մարդուն, որ դուրս պիտի գայ տունէն: Եւ ահա կուգայ մէկը: Բայց ի՞նչ անբախտութիւն: Այդ մէկը իր իսկ գործատէրն է: Ձեռքը կը քարանայ.

Աչքերը կարմիր, բանուորը գոռաց.
«Գոթութիւն, պարոն, ընտանեաց հայր եմ.
Զգոյշ մերժելու: Ձեր հոգին կ'այրեմ»:

Սպառնալիքը գործ կը տեսնէ: Մեծահարուստը գետին կը նետէ ինչ որ կայ վրան, ժամացոյց, շղթայ, դրամ: Ու սարսափահար կը փախչի-կ'երթայ: Ծերունի բանուորը ապշահար է: Մէկ կը նայի իր տիրոջ ետեւէն, մէկ ալ իր բարի ձեռքերուն, եւ ձեռքին մէջ՝ դանակին: Կը փղձկի, կը յուզուի ու կը պոռայ իր գործատիրոջ ետեւէն, որպէսզի ան ետ գայ ու առնէ իր ոսկիները: Սա ազնուական զգացում մըն է: Մարդուկը չէ կրցած իրեն վայլեցնել դանակով այս սպառնալիքը:

Եւ ահա թէ բանաստեղծը ինչ պիտի ըսէ այդ խեղճ մարդուն.

- Ո՛վ բարի բանուոր, ծե՛ր բարի բանուոր,
Թէ այնքան անպէտ ես մարդկութեան՝ որ
Ճարելու համար ապրուստ մը յետին
Կ'ապաւիմիս վատ դանակիդ ետին,
Թէ սեփական կեանքդ իժի մը պէս՝
Ուրիշի մահով պիտի ապահովես,
Թէ պիտի դաւես մութին մէջ լոնլեայն
Հոգ չէ թէ գաւկիդ համար ըլլայ այն...
Դէ՛հ, գնա մեռիք - մեռեր ես արդէն,
Մարդկութեան ի՛նչ խեր մարդասպան մարդէն:

Մարդասպան մարդէն ի՛նչ խեր կայ մարդկութեան: Եթէ զաւակներուդ չկրցար սորվեցնել ապրիլ ատելով, եթէ չկրցար սորվեցնել կեանքին դէմ կուրծք տալ, ուրեմն խօթէ դանակը աղիքներուդ մէջ եւ գոնէ զաւակներուդ սորվեցուր քաջաբար մեռնիլ:

Այդպէս ալ կ'ընէ խեղճ բանուորը եւ վերջ կուտայ իր կեանքին, ձիւներուն վրայ ձգելով արիւնոտ դանակ մը: Բայց այդ արիւնը ի՛ր արիւնն է, ո՛չ թէ ուրիշին: Եւ բանաստեղծը կ'ըսէ չքաւոր մարդուն.

կրնայիր արեան վրայ հիմնել օրէնքդ ապագայ
Բայց կը սպասես որ խաղաղութեամբ գայ
Արդարութեամբ գայ, գայ տարուէ տարի
Ջրկուած մարդկութեան երագը քարի:

Չքաւոր մարդոց այս բարի երագը ե՞րբ պիտի գայ:
Բայց Ռուբէն Սեւակ դեռ ըսելիք ունի մեզի:

ՄԱՐԴԸ ՈՐ ՓՈՂՈՅ Կ'ԱՒԷ

Ռուբէն Սեւակի վեց երկարաչունչ պոէմներէն հինգերորդն է «փողոց աւլողը»: Աւելի ճշգրիտ բառով աւելածուն: Այն խեղճ ու անփառունակ մարդը, որ ուրիշ գործ չէ կրցած գտնել եթէ ոչ փողոցները աւլելու գործը:

Այս պոէմը կը բերէ աղքատութեան ու մարդու անհաւասարութեան դէմ Սեւակին ամէնէն ուժեղ պողովկումը եւ կարելի է երկար ու երկար վերլուծել այդ բողոքին պարունակութիւնը: Ի՛նչ մեղք որ այդքան լայն տեղ չունինք այստեղ: Կանգ պիտի առնենք պոէմին ամէնէն հիմնական տողերուն վրայ:

Աւելածուն հոն է, բանաստեղծին պատուհանին ճիշդ դիմաց, ամայի փողոցին մէջ, ձիւնածածկ ու ցուրտ:

Ծերուկ աւելածուն առտուընէ ի վեր աշխատած է արդէն փողոցը աւլելու, ձիւները մաքրելու, ցեխերը անդին հրելու համար: Աչքերը թաց են խեղճ մարդուն, կ'արտասուէ, կը տառապի, կը դողայ: Այս անփառունակ աշխատանքը շատ է իրեն համար:

Տէրը ինչո՞ւ կերտեց Մարդը ոչինչէն:
Այս կեանքի՞ն համար: Իրեն համար չեն
Երկինքն աստղագարդ, պլպուլը ցայգին,
Ջեփիւռն առտուան, գինեբեր այգին,
Կապոյտ երակները՝ Թոնիրին մօտ,
Իր ծեր հասակին՝ ձեռքեր խնամոտ:
Բարէ՛, կեանք է այս: Աշխատիլ սովա՛ծ,
Ուտելու համար գիշերը սոխ-հաց:
Մենիլը լաւ չէ՞ այսպէս ապրելէն...:
Մարդերն ի՛նչ անյագ կենդանիներ են...:

Այսպէս կը խորհրդածէ բանաստեղծը, երբ պատուհանէն կը նայի ծերուկ աւելածուին: Այո՛, իրաւ է, այս մարդն ալ ինչո՞ւ չկարենար վայելել կեանքի այն բարիքները, զորս կը վայելեն բախտաւոր մարդիկ:

Բայց այստեղ ուշադրութի՛ւն սա վերջին տողին. «Մարդերն ի՛նչ անյագ անասուններ են»: Ասիկա տող մըն է որուն նմանը կը կրկնուի այս պոէմը բաղկացնող եւ իւրաքանչիւրը 10 տողերէ կազմուած 15 տուներէն իւրաքանչիւրին վերջաւորութեան:

Մինչեւ մերմկցան իր մօրուքն ու մագ,
Կեանքէն սորվեցաւ քան մը հագիւ հագ.-
Ճակատագրական ուժը Արգանդին:
Իր խելքը չ'անցնիր այդ կէտէն անդին:
Աշխատութեանէն ահա դարձաւ ծեր,
Բայց իր հացը չոր շո՛ւն մը չի կրծեր:

Մի՛նչ անդին ու՛մե՛ք ծնած վայրկեանիմ
իշխան եմ արդէն, կամ ոսկի ունիմ,
Ու աղքատիմ բաղդը կը տնօրինեմ...:
Մարդերն ի՛նչ ինքուստ կենդանիներ են...:

«Մարդերն ի՛նչ անյագ անասուններ են», յետոյ
«Մարդերն ի՛նչ քոսոտ անասուններ են»: Ահա նոր
թէքնիք մը, որ տարօրինակ երաժշտականութիւն մը
ու եռանդուն կշռոյթ մը կուտայ երկարաշունչ պոէմին:
Բայց անկէ առաջ ուշադրութի՛ւն վերի սա հրաշալի
սահմանումին: «Կեանքէն հազիւ թէ բան մը սորվեցաւ,
եւ ատիկա Արզանդին ճակատագրական ուժն է»: Ար-
զանդին ճակատագրականութի՛ւնը: Մարդուն ճակա-
տագիրը հո՛ն է որ կը ճշդուի արդէն, Արզանդին մէջ:
Նայած թէ ո՞ր արզանդէն է որ դուրս պիտի գաս: Աղքատ
կնո՞ջ, թէ մեծահարուստի:

Եւ այստեղ Ռուբէն Սեւակ կը սկսի իր սլաքները ուղղել
դէպի պետական համակարգը, դէպի իշխանութիւն-
ները, դէպի կառավարութիւնը, որուն հոգը չէ թէ
աղքատ մարդը ի՛նչպէս պիտի ապրի: Կեցցէ՛ կառավա-
րութիւնը, որ նախ կը սպաննէ, ապա կը թաղէ
ձրիօրէն:

Կառավարութի՛ւն: Ինչ բարի՛, բարի՛ ...
Աղքատիմ դպրոց է բացեր ձրի,
Որ հոն սորվեցմէ կարդալ ու գրել,
Օրէնքի առջեւ կոնակը ծոնել,
Գիտնալ որոշել չարը ու բարին,
Սեփական փողէն տուրք տալ կեսարին,
Ըլլալ հնազանդ մէկ կաթնատու կով,
Ջօրք գրուիլ, մեռնի՛լ արքային կամքով,
Յարգել հարուստիմ վաստակն անօրէն...:
Մարդիկն ի՛նչ ինչօք կենդանիներ են...:

Քաղաքական հզոր պատգամ կայ 1911-ին գրուած այս պոէմին մէջ, հրաւէր մը՝ ասպտամբուլթեան ու յեղափոխութեան: Մարդիկը խելօք, նաեւ անմիտ կենդանիներ են, որոնք կ'արտօնեն որ հարուստները կեղեքեն զիրենք: Մա՛րդ, վերջ տուր այդ խելօքութեան.

Ու սորվէ ատել մողկամբով անհուն
Անոմք որ «փրկչի» կը կրեն անուն:
Սորվեցուր տղոցդ ատել՝ արգանդէն
Քաղաքագէտները ամէն գոյմի,
Որոմք կը սպաննեն քեզ առանց թոյմի:
Սորվեցուր իրենց խօսքը յետագայ.
«Աղքատին համար քարեկամ չկայ»:
Փոքրերն անվրէպ մեծերուն կեր են:
Մարդերը կատղած կենդանիներ են...:

Ռուբէն Սեւակ հիմա Լեմանի լիճին գեղեցիկ փերէն շատ հեռացած է միտքով ու տրամադրութեամբ: Կը զգանք որ ատելութիւն կայ անոր սրտին մէջ բոլոր անոնց դէմ, որոնք ոչի՛նչ կ'ընեն այս անարդարութիւնները սրբազրելու համար: Կ'արժէ որ հարց տանք: Ռուբէն Չիլինկիրեան-Սեւակ որքա՞ն պիտի յուսադրուէր, եթէ զոհ չերթար 1915-ի ողբերգութեան ու շարունակէր ապրիլ՝ տեսնելով Խորհրդային Միութեան մէջ համայնավար կարգերու ստեղծումը: Բայց այս հարցումին պատասխանելէ առաջ՝ եկէ՛ք կարդանք այս հրաշալի պոէմին վերջին մասն ալ:

ՄԱՐԴԵՐԸ ԿԱՏՂԱԾ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ ԵՆ

Փռփրերն անվրէպ մեծերուն կեր են:
Մարդերը կատրած կենդանիներ են...:

Ռուբէն Սեւակի այս բողոքը, որ կուգայ մարդասէր մարդու իր սրտի խորերէն, արդէն յանգած է ծանր վճիռի. ան կ'ուզէ որ չքաւոր մարդիկը անդրադառնան այն անարդարութեան, որ կը գործուի իրենց դէմ, անդրադառնան ու դիրք գրաւեն այդ անարդարութեան դէմ, չհամակերպին, ատելութեամբ փոխադարձեն կեղեքիչներուն:

Սակայն այս մարդասիրութիւնը պահ մը կը տանջէ անոր սիրտը: Արդեօք ինք ո՞ր դասակարգին մէջ կը գտնուի: Ինք որ հիմա իր տաք սենեակին մէջ նստած՝ բանաստեղծութիւն կը գրէ, մինչ ծեր աւելածուն ցուրտ փողոցին մէջ սալաքարերը կ'աւլէ:

Աղքատասէր սիրտ մ'ունիմ ե՛ս ինքս ալ.
Թէ անկեղծ է այդ՝ քաղցր է ինձ յուսալ.
Այդ ծերը եղբայրս է, գրա՛ծս վկայ.
Մէկ տարբերութիւն միայն եթէ կայ,
Մի՞նչ ես կը գրեմ տողեր խնամոտ,
Սիկառ մը բերնիս, վառարանիմ մօտ,
Ու քիւր յանգերու մէջ քաղցրահնչիւն
Կը փնտռեմ կեանքի «ինչպէսն ու ինչուն»,
Ծերը այս ցուրտիմ կ'աւլէ խեղճօրէն...
Մարդերն ի՛նչ ահեղ կենդանիներ են...:

Ահաւաստիկ բանաստեղծին «աղքատասէր» սիրտը տանջանք մը ունի: Այդ ծեր աւելածուն, ինչ ազգութեան ալ պատկանի, իր եղբայրն է: Այսինքն բանաստեղծը կ'ուզէ ինքզինք դասել այդ աղքատիկ մարդուն,

այսինքն անիրաւուած մարդուն դասակարգին կամ անոր համակրող մարդոց դասակարգին մէջ: Բայց կարեւոր տարբերութիւն մը կայ մէկուէն ու միւսին միջեւ: Որքան ալ եղբայրասէր ըլլայ, ինք տաքուկ սենեակի մէջ է, բանաստեղծութիւն գրելով է որ կ'արտայայտէ իր եղբայրութիւնը, այլ ո՛չ թէ ինք ալ փողոց իջնելով, աւելածուին աւելը առնելով, անոր գործնապէս օգնելով այդ ցուրտ փողոցին մէջ: Բանաստեղծը կրնա՞յ մինչեւ հոն տանիլ եղբայրասիրութիւնը: Չի կրնար: Ուրեմն անկարելի եղբայրութեան մը խոստովանութիւնը կայ այստեղ:

Ո՛վ փողոց աւլող, ո՛վ եղբայր, ո՛վ ծեր,
Քու պարզ ներսիդիդ դժոխք եմ դարձուցեր:
Ու դուն կը խորհիս. ինչո՞ւ է այս կեանք.
Լաւ չէ՞, որ շուտով մեռնիմք, հող դառնանք,
Թէ վարձատրութիւն չկայ աղքատին
Ո՛չ մահէն ասդին, ո՛չ մահէն անդին,
Թէ պատիժ չկայ հարուստ անգութին
Ո՛չ մահէն ասդին, ո՛չ մահէն անդին.
Ապա թող ամենքն իրար յօշոտեն...
Մարդերն ի՞նչ երկչոտ կենդանիներ են...

Քիչ առաջ ըսինք: Բանաստեղծին մարդասիրութիւնը կամ աղքատասիրութիւնը ուղղեալ է բոլոր մարդոց, առանց ազգութեան: Ասիկա համամարդկային սէր մըն է, որ ծնունդ կ'առնէ երկրին վրայ տիրող ընկերային անարդար պայմաններէն: Այս համամարդկային սէրը շատ յստակ կերպով Ռուբէն Սեւակը տարբեր կը դարձնէ մեր միւս դասական բանաստեղծներէն: Ռուբէն Սեւակ քնարերգակ բանաստեղծ է ինչպէս Վարուժան մը, Մեծարեանց մը, Զարիֆեան մը, Դուրեան մը, Ռուբէն Սեւակ ազգաշունչ բանաստեղծ է ինչպէս Սիամանթօ

մը, Վարուժան մը: Բոլոր այս բանաստեղծները իրենց քնարը հնչեցուցած են սիրահար մարդը կամ ցեղին սիրտը խօսեցնելու համար: Բայց մեր դասական այս բանաստեղծներէն ո՛չ մէկուն քով կրնանք գտնել ընկերային համատարած ու միջազգային անարդարութիւններու դէմ այնպիսի բողոք մը, որպիսին կը յայտնուի Սեւակի «փողոց աւլողը» պոէմէն: Այս գիծն է որ Սեւակը կ'անջատէ միւսներէն եւ կը դարձնէ ամբողջ մարդկութեան պաշտպան փաստաբանը: Այս գիծն է որ քնարասէր ու ազգասէր Ռուբէն Սեւակին ինքնութեան մէջ կ'աւելցնէ նաեւ համամարդկային սիրոյ առաքեալի մը ինքնութիւնը: Ռուբէն Սեւակի մարդասիրական վերջին պատգամը թաքնուած է սա պոէմին վերջին տողերուն մէջ, ուր բանաստեղծը կը սգայ Աստուծոյ մահը՝ հաւատացեալ ազգատ մարդու սրտին մէջ: Այսինքն հաւատքին մահը:

Ու ես գիտեմ որ, ցած խշտեակիդ մէջ
Ձմեռ գիշերներ գետնին վրայ գէջ
Լուռ մտմտամբով երբ որ կը դիտես
Որքերդ քնած հրեշտակներու պէս
Որ կը հասուննամ վաղուան գերութեան
Ու անվաղորդայն անիմաստ Մահուան,
Կը փղձկի ծեր սիրտդ սուգով լեցուն՝
Ձեր միակ պաշտպան բարի Աստծուն
Որ մեռցուցին ինչ մէջդ անգթօրէն...
Մարդիկ ինչո՞ւ վատ կենդանիներ են...:

Կրկնենք որ այս տողերը գրուած են 1911-ին: Տասնամեակ մը վերջ շատ բան պիտի կործանի աշխարհի մէկ հատուածին մէջ, մարդիկ պիտի ապստամբին տիրող կարգերու դէմ եւ յանուն հաւասարութեան ու մարդկային անարդարութեան, պիտի հռչակեն նոյնիսկ

Աստուծոյ մահը: Ռուբէն Սեւակը այդ տեսիլն է որ կը տեսնէ արդեօք իր այս պոէմին մէջ:

ԹՐՈՒՊԱՏՈՒՐՆԵՐԸ (1)

Ռուբէն Սեւակի երկարաշունչ վեց պոէմներէն վեցերորդին մէջ մթնոլորտը պիտի փոխուի: Այս պոէմը, որ կը կրէ «Թրուպատուրները» վերնագիրը, Ռուբէն Սեւակի ամէնէն ծանօթ գործերէն մէկը կը նկատուի, բայց կարելի է տարակուսիլ: Թերեւս քիչեր միայն զայն կարգացած են ուշադրութեամբ: Սեւակ այդ բանաստեղծութիւնը ձօներ է իր բանաստեղծ ընկերներուն: Որովհետեւ այս պոէմին մէջ բանաստեղծներուն գովքը կը հիւսուի: Թրուպատուրները: Այսինքն աշուղները, կամ երգիչները: Մարդիկ որոնք ժողովուրդը կը զուարճացնեն կամ կ'ազնուացնեն իրենց արուեստով ու իրենց նուագով:

Երբ կը սկսիք կարդալ այս պոէմը, յանկարծ կրնաք կարծել որ կը դիտէք շարժանկարի ժապաւէն մը: Ահաւասիկ գիւղին հրապարակին վրայ եռուզեռ կայ, պատրաստութիւն, նաեւ յուզում, որովհետեւ «Թրուպատուրներ»ը կուգան, ինչպէս կուգայ կրկէս մը, որուն արուեստագէտներն ու լարախաղացները արդէն սկսած են ցոյց տալ իրենց արուեստէն նմոյշներ, մինչ անոնց գործակիցները կը լարեն այն ընդարձակ վրանը, որուն տակ պիտի սարքուի հանդիսութիւնը: Կէսօր է, օդը տաք է, այնքան տաք է, որ ժողովուրդը տակաւին չ'աճապարեք դիմաւորելու «Թրուպատուրներ»ը: Բայց «Թրուպատուրներ»ը կուգան արդէն.

Թրուպատուրներն են, տեսէ՛ք, իրե՛մք են,
Ծռանդո՛ւն, անփո՛յթ, գո՛հ կը մուագեն
Հրակէզ արեւուն տակ հրապարակին:

Կիսախուփ փեղկերէ, տարեց, տղայ, կիմ
Կ'երեւամ քիչ քիչ: Կէսօրի տապէն
Շատ քիչերն են որ տեսնել կը շտապեն
Թրուպատուրները:

Տարօրէն դէմքեր: Ամէնքն, էգ, արու,
Բախտէն կատաղի հալածուողներու
Անտում ընտանիք մը քայլամուտ:
Փողոցի ստոյգ հանգարներ բուռ,
Նուագելու համար պէտք չունին մօթի,
Կ'ապրին երգելով, կը մեռնին մօթի,
Թրուպատուրները:

Ռուբէն Սեւակի սիրտը այդ Թրուպատուրներուն հետ
է: Անոնք ուրտեղերէ անցեր ու եկեր են, Նեղոսի
ափերէն մինչեւ Ուրալները, եւ քանի քանի ընկերներ
ճամբուն վրայ հողին տուեր են: Յանուն արուեստի
ու յանուն ապրուստի: Դարը ապականած դար է, մեքե-
նայութեան դար է, բայց այդ ապականումը չէ կրցեր
ընկճել զանոնք, անոնց հողին դեռ խանդակաթ է,
հող չէ թէ կ'ապրին թշուառութեան մէջ: Անոնք գոնէ
ազատ են բնութեան մէջ: Այո՛, բանաստեղծին սիրտը
այդ Թրուպատուրներուն հետ է: Չէ՞ որ ինք ալ
բանաստեղծ է: Չէ՞ որ ինք ալ Թրուպատուր է: Կը
նայի անոնց ու կ'ուզէ միանալ անոնց խումբին.

- Առէ՛ք ինձ ձեզ հետ, երկիրէ երկիր,
Տարէ՛ք այս թշուառ սիրտս սգակիր,
Ապրի՛նք հեզմելով, ողբամք երգելով.
Ու երկրագունդին հետ մշտահուով
Մեր մորթն անօգուտ քշենք մշտերեր,
Մշտնջենական մութ ուխտաւորներ,
Թրուպատուրները:

Ապրի'նք հեզնելով, ողբա'նք երգելով: Այս է ճակատագիրը արուեստագէտին, Թրուպատուրին, ցնցոտիներ հազած ազնուական արուեստի մարդուն, երգի իշխանին: Կարժէ որ կրկնենք պատկերը. «ողբալ՝ երգելով»: Ասիկա այն հտպիտն է որ բեմին վրայ կը խնդացնէ, հակառակ որ սիրտը սուզով լեցուն է: Ռուբէն Սեւակ կը զգայ որ ինք ալ անոնցմէ է: Կամ կ'ուզէ նոյնանալ անոնց հետ:

Ձի մե'նք ենք քանաստեղծ, պուէտ,
Մենք պատառոտում քեհեզով վէտ վէտ
Երգի իշխաննե'ր, հպարտ, երբեմնի աստուած,
Մենք, չհասկցուած, մե'նք եղերական,
Մե'նք քանաստեղծներ, մենք ենք իրական
Թրուպատուրներ:

Մենք՝ որ մեր վերջէն երգե'ր կը շինենք,
Մե'նք, գրկուածնե'ր մակատագրէն մենք:
Ու միմչ ուրիշներ առատ կը ջամբեն
Խինդի սեղանէն, մուսայիմ մամբէն-
Մենք կ'երթամք ստոյգ Մահուան ամսուադ,
Մենք, Հիմ Մարդկութեան ուշ ծնած, աւադ,
Թրուպատուրներ:

Բայց ինչ փոյթ: Թրուպատուրները հոգիով հարուստ են, անոնցն է ներշնչումը՝ որ կուգայ վերէն, անոնցն են բնութեան բոլոր գեղեցկութիւնները, վարդը, առուն, նոյնիսկ գերեզմանին սիւքը, քաղցր հովը: Հին Աստուածներու ցեղէն են Թրուպատուրները, անոնք իրենց գրիչով կը հեզնեն այս նենգ աշխարհին նենգութիւնները, «վէրք»էն «երգ» կը շինեն, քնար մը իրենց ձեռքին մէջ՝ ազատ բարբառի ասպետներ են անոնք:

Ազատ բարբառի ասպետներ անահ,
Կ'ապրիմ մեռնելով, կը մեռնիմ անմահ
Թրուպատուրները:

Շարունակելէ առաջ, ողջունենք սա իմաստալից տողը.
«Ապրիլ ամէն վայրկեան մեռնելով, բայց մեռնիլ՝
արդէն անմահ դարձած»:

ԹՐՈՒՊԱՏՈՒՐՆԵՐԸ (2)

«Թրուպատուրները» խորագրեալ պոէմին մէջ Ռուբէն Սեւակ կը փառաւորէ արուեստագէտներն ու բանաստեղծները, բայց իր բուն նպատակը այդ չէ: Բանաստեղծին սրտին մէջ ցաւ մը կայ: Ան կը տեսնէ թէ արուեստը մեռնելու վրայ է, հոգեվարք է, բարքերը ապականիլ սկսած են, արծաթը, ոսկին ստրկացուցած են արուեստն ու արուեստագէտը: Իրականութեան մէջ՝ արուեստը մեռած է: Թրուպատուրները այդ «մեռած արուեստին մէջ տակաւին ողջ մնացած» բացառիկ մարդիկ են: Ահա անակնկալը: Բանաստեղծը կը սկսի բողոքել.

Այս ինչ դարերու հասեր ենք, Աստուած,
Փշրեցի՛ն ինչ որ կար վսեմ կերտուած,
Ոսկիիմ մեծ գայմն է ամենուրեք,
Մի միայն մեմք ենք որ դեռ անարգել
Սիրե՛լ կ'երագնեմք,

Ո՛ւր է Թրուպատուրներուն հայրը, Հոմերոսը, որ
աստուածներու ակէն կը խմէր, ո՞ւր են մեր Գողթան
երգիչները:

Կ'երագնեմ գիրեմք. ու լուռ, շուարում
Կը մայիմ փեղկէս այս թշուառներում

Որ բռնի կերպով կ'երգեմ, կը խաղամ:
- Վա՛խ, արծաթն Արուեստն հանեց կախաղամ,
Հիմ աստուածարմակ դարերը մեռան.
Ու հիմա պէտ՛ է խնդացճե՛ն, մուրա՛ն
Թրուպատուրմերը:

«Թրուպատուրներ» պոէմը ըստ երեւոյթին տարբեր է միւս հինգ երկարաչունչ պոէմներէն, որոնց մէջ բանաստեղծը համամարդկային հարցեր կը դնէր սեղանի վրայ: Հոս՝ մեր բանաստեղծը սիրոյ տուրք կը վճարէ այն մարդոց, որոնք իր պաշտօնակիցներն են: Երգիչներ: Այն մարդիկը, որոնք ապականած աշխարհի մէջ, որքան ալ դատապարտուած ըլլան մուրալու, կը պահեն իրենց ազնուականութիւնը:

Այս պոէմը գրուած է 1910-ին: Այս թուականին բանաստեղծը արդէն սկսած է աշխատիլ Լոզանի հիւանդանոցներէն մէկուն մէջ: Բայց նիւթական վիճակը տակաւին չէ բարելաւած: 28 Ապրիլ 1910 թուականով իր ծնողներուն զրկած է այդ հիւանդանոցին քարթը, որուն ետին գրած է.

«Սիրելի հայր իմ եւ անոյշ մայր իմ,

Անցեալ շաբաթ ստացած եմ հինգ ոսկիի գումարը խորին շնորհակալութեամբ: Շատ լաւ եւ հանգիստ եմ, եւ Ձեր առողջութեան աղօթող եմ ամէն վայրկեան: Այսօր Հինգշաբթի ըլլալով, չորս օրէն Հայկական Ձատիկ է, եւ յոյս ունիմ որ քարթերս Ձեր ձեռքը կը հասնին եւ Ձեզ կը յայտնեն իմ ամենաջերմ շնորհաւորութիւններս Ս. Ձատիկի առթիւ: Այս քարթս կը ներկայացնէ այն հիւանդանոցը, ուր ամէն օր կ'աշխատիմ»:

Այս թուականէն մօտաւորապէս երեք տարի առաջ, 1907-ի Հոկտեմբերին, Ռուբէն Սեւակ նամակ մը գրած էր գրագէտ Ենովք Արմէնին: Նամակին սկիզբը «մտերմական» բառը գրուած է, թերեւս այն ցանկութեամբ

որ նամակը գաղտնի մնայ: Բայց գաղտնի չէ մնացած: Կարդանք միայն առաջին տողերը.

«Սիրելի Ենովք,

«Կեանքիս պայմանները անծանօթ չեն քեզ, գիտես թէ բարեկամներու օգնութեամբ է որ կ'ապրիմ, գիտես թէ այս օրերուս Պատրիարքին դիմեցի խնդրագիր-նամակով մը՝ իբրեւ Ջունդեան սանի թեկնածու: Նամակին մէջ բացատրեցի վիճակս, ըսի թէ ինչպէս Պէրպէրեան յանձն առած էր իմ պաշտպանութիւնս եւ թէ ինչպէս Պատրիարքին վրայ բարոյական պարտա-կանութիւն մը կը ծանրանար մտածելու իմ վրայ: Ըսի իրեն թշուառութեան բոլոր անասելի ձեւերը որոնք ճանչցայ անօթի չմեռնելու համար հոս, ստորնացում-ները, որոնք յանձն առի ձեռք կարկառելու համար աջ ու ձախ, դժուարութիւնները որոնց ենթարկուեցայ հացին պայքարը մղելով հանդերձ երկու տարի յաջորդաբար առաջինը հանդիսանալու համար ամէն ազգի բոլոր ուսանողներուն մէջէն»:

Ահա դառն ճակատագիրը՝ Լոզանի մէջ բժշկութիւն ուսանող մեր Թրուպատուրին: Նոյն նամակին մէջ պիտի կարդանք թէ օրուան Պատրիարքը գործադրու-թեան իսկ չէ դրած բանաստեղծ ու բժշկական համալ-սարանի ուսանող Ռուբէն Չիլինկիրեան-Սեւակին դի-մումնագիրը, թերեւս արդէն ուրիշ անուն մը ընտրած ըլլալով որպէս Ջունդեան սան: Այս թշուառ պայ-մաններու մէջ է որ Ռուբէն Սեւակ երկու տարի իրերա-յաջորդ կերպով առաջինը հանդիսացեր է համալսարանի ուսանողներուն միջեւ:

Պիտի զարմանա՞նք որ դառնութիւն կայ անոր սրտին մէջ անիրաւ հարուստներու ու անարդար կառավա-րիչներու նկատմամբ, պիտի զարմանա՞նք որ անոր սրտին մէջ կայ բողոք՝ արուեստին, գիրին, զրակա-նութեան նկատմամբ ցուցաբերուած արհամարհանքին

դէմ: Պիտի զարմանա՞նք որ կեանքէ ներս մտնելէ վերջ որպէս բժիշկ, ան պիտի ուզէ իր նպաստը բերել այս ծուռ աշխարհը քիչ մը շտկելու, մարդոց միջեւ հաւասարութիւն հաստատելու վեհ նպատակին:

Բայց Ռուբէն Սեւակ ժամանակ պիտի չունենայ: Ան Լոզանի մէջ արդէն տխուր լուրեր կը ստանայ հայրենիքէն: Հոյակապ բանաստեղծութեան մը մէջ ան պիտի հարցնէ. «Հովերը ի՞նչ ըսին քեզի, ո՛վ ճամբորդ»: Ինչ լուրեր կան այն հեռուներէն, որոնց վրայ ատենօք այնքան արցունք հոսեցուցած էր:

Ռուբէն Սեւակի բանաստեղծական աշխարհէն հրաժեշտ առնելէ առաջ, յուզումով պիտի կարդանք «Նապրիկ» խորագրեալ բանաստեղծութիւնը:

ՀՈՎԵՐԸ Ի՞ՆՉ ԸՍԻՆ

Ռուբէն Սեւակի բանաստեղծական աշխարհէն հրաժեշտ առնելէ առաջ, յուզումով պիտի կարդանք «Նապրիկ» խորագրեալ բանաստեղծութիւնը, որ գլխու պտոյտ պատճառող տխրութիւն մը ունի: Մեր բանաստեղծը կը տառապի հայրենի հողերէ հասնող տխուր լուրերով:

Հովերն ի՞նչ ըսին քեզի, ո՛վ ճամբորդ,
Որ հեռուէն կուգաս, հեռուէն արփաւէտ,
Այն հեռուէն կուգաս, ուր աչերէս յորդ
Արցունք է ինկեր սրտիս արեամ հետ...

Թուականը 1912 է: Քայլ առ քայլ կը մօտենանք այն սեւ թուականին, երբ պատերազմը պիտի պայթի: Բանաստեղծին սիրտը խռովեալ է:

Հովերն ինչ խապրիկ, հողերն ինչ եղեռն
Պատմեցին քեզի, ո՛վ ցամաքորդ ընկեր,
Այն հովերն հեռուի, այն հեռուի տեղերն
Ուր ամեն քայլիս արցունք մ'է ինկեր:

Արցունք է ինկեր: Բանաստեղծը իւրաքանչիւր չորս
տողը պիտի վերջացնէ այդ արցունքով: Բայց ի՞նչ
լուրեր կան հոնկէ: Հաւանաբար տակաւին չէ գաղթած
այն գորչ թուչունը, որ իր երգը կը դադրեցնէր ամէն
անգամ որ բանաստեղծը ողբալ կը սկսէր: Բայց ո՛վ
գիտէ որքան շատ բան փոխուած է հիմա.

Եւ առուակն ալ որ հոն կը խոխոջէ,
Իմ առուակս չէ՛, այն երգը չ'երգեր,
Ան ծով թափեցաւ, այն նուրբ ջուրը չէ
Ուր ջուրերու պէս արցունքս է ինկեր...:

Ուշագրութիւն գեղեցիկ տողին: Ասիկա այլեւս այն
առուակը չէ որուն ջուրերուն մէջ ջուրի նման արցունք
հոսեցուցած էր ինք, բանաստեղծը: «Ուամբած են ան-
շուշտ սէրերն ալ դալար, նոր ծլած մարգերն ալ ինձ
չեն ճանչնար»: Ուրիշ տխուր գեղեցկութիւն մը
ահաւասիկ սա տողերուն մէջ.

Բայց հողն ի՛նչ ըսաւ, այն որ մայրաքար
Աչքիս ցօղին հետ ծծեց իմ հոգին.
Ան գիս կը ցանցնար: Ծաղիկ մը նիհար
Զըսա՞ւ թէ ինքը ծիւն է իմ արցունքին:

Հիանալով կրկնենք: Նիհար ծաղիկ մը չըսա՞ւ արդեօք
որ ինք ծնունդ առած է բանաստեղծին արցունքէն:
Այս ողբերգաչունչ բանաստեղծութիւնը կը վերջանայ
այնպէս ինչպէս սկսած էր. «Հովերն ի՞նչ ըսին քեզի,

ո՛վ ճամբորդ»։ Հովերն ի՞նչ ըսին, որ բանաստեղծը մոռցաւ Թրուպատուրները, մոռցաւ իր հիւանդները, մոռցաւ հարուստին ու աղքատին անհաւասարութիւնը, ամէն ինչ մոռցաւ ու իրեն հետ առնելով իր սիրելի կինը, իր փոքրիկ Եաննին, «իւր փխիկը», վերադարձաւ Պոլիս։ Պատերազմը կարծես անոր վերադարձին կը սպասէր որպէսզի պայթէր։ Բժիշկ բանաստեղծը զինուորական պարտականութեան կանչուեցաւ։ Հեծած էր իր սպիտակ ձիուն վրայ եւ կը ծառայէր «ասպետօրէն»։ Ան ճիշդ ու ճիշդ այն սպիտակ ու խորհրդաւոր ասպետն էր, այն սպիտակ ձիաւորն էր, որուն մասին քանիցս խօսած էր իր բանաստեղծութիւններուն մէջ։ Եւ օր մըն ալ, չարաշուք օր մը, զինքը առին-տարին իր տունէն։

*

Հայաստանի նշանաւոր գրողներէն Պերճ Զէյթունցեան ունի Գրիգոր Զօհրապի ու մեր միւս անբախտ գրագէտներուն նուիրուած վէպ մը. «Վերջին Արեւազալը»։ Երեւակայութեան զծով, հոն կը պատմուի որ աքսորի ճամբուն վրայ գիշեր մը, վերջին գիշեր մը, Վարուժան ու Ռուբէն Սեւակ տրամօրէն կը խօսէին իրարու հետ։

- Արդեօք սերունդները ի՞նչ պիտի մտածեն մեր մասին, կ'ըսէ Վարուժան, որ յանկարծ իր մէջ զգացած էր անտեղի անհանգստութիւն մը։ Պիտի ուզե՞ն մեզ կարգալ։ Պիտի չըսե՞ն. «Այս ինչ հնաբոյր են ու միամիտ»։

Ռուբէն Սեւակ կը պատասխանէ.

- Եկուր անցեալի մասին չխօսինք։ Չյիշենք ոչինչ։ Միայն մենք կանք ու այս գիշերը կայ։ Ուրիշ բան չկայ։

Բայց Ռուբէն Սեւակ անկեղծ չէ։ Իր միտքը ուրիշ տեղ է։ Արդարեւ քիչ վերջ պիտի խոստովանի.

- Գալիք սերունդները եթէ մեզ պիտի չկարդան, թող

չկարգան: Բայց գոնէ թող յիշեն որ իրենցմէ առաջ եղած են երկու հայ տղաներ, Դանիէլ ու Ռուբէն, որոնք կը սիրէին իրենց յաջորդները: Կը սիրէին առանց ճանչնալու: Մեծ ու անսահման սիրով: Բայց... յաջորդներ պիտի ունենանք:

- Պիտի ունենանք, եւ անոնցմէ շատեր պիտի կոչուին Ռուբէն կամ Դանիէլ: Ո՛չ թէ մեզի ի պատիւ: Այլ անոր համար որ անոնք հայ են...

Այդ օրերու վրայէն կարծես դարեր անցան: Կեանքը կը շարունակուի: Նոր սերունդներ կուգան ու կ'երթան: Բայց Ռուբէններն ու Վարուժանները տակաւ կը պակսին: Ու հայ ժողովուրդին զաւակները կը գաղթեն Լոզանէն ալ անդին, մինչեւ աշխարհի ամէնէն հեռաւոր անկիւնները: Անոնցմէ շատեր արդէն իսկոյն ամէն ինչ կը մոռնան: Իրենց համար ո՛չ անցեալ կը մնայ, ոչ հայերէն լեզու, ոչ բանաստեղծութիւն: Բայց կան ուրիշներ ալ, որոնք այսօր եւս կը նստին գետափի մը կամ ծովափի մը եզերքը ու Ռուբէն Սեւակին նման կը փնտռեն ճամբորդ մը, որ պէսզի հարց տան.

Հովերմ ի՛նչ ըսիմ քեզի, ո՛վ մամբոռդ: